

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Etický vztah ke zvířatům

Bakalářská práce

Autor: Jakub Lenfeld
Studijní program: Studijní program: B6101 – Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Vedoucí práce: Mgr. Marie Hrdá, Ph.D

Zadání bakalářské práce

Autor:	Jakub Lenfeld
Studium:	F14BP0034
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Etický vztah ke zvířatům
Název bakalářské práce AJ:	An Ethical Relationship with Animals

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zaměřuje na ideové předpoklady našeho vztahu ke zvířatům, především skrze filosofickou analýzu argumentů z literatury věnované tématu. Zkoumá etické otázky oprávněnosti našeho využívání zvířat v kontextu praxe západní společnosti. Zaměřuje se na hnutí za práva zvířat a analyzuje jejich argumenty, porovnává osvobození zvířat a welfare.

BEKOFF, Marc. Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem. Vyd. 1. Praha: Triton, 2009, 224 s. ISBN 978-80-7387-322-6 BIRCH, Charles. Život se zvířaty : společenství božích tvorů. vyd. 1. Praha : Kalich, 2007, 100 s. ISBN 978-80-7017-068-7 CHAPOUTHIER, Georges. Zvířecí práva. Vyd. 1. Praha: Triton, 2013, 118 s. ISBN 978-80-7387-607-4. JEBAVÝ, Lukáš. Etika chovu a etologie zvířat. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, 2012, 277 s. ISBN 978-80-213-2282-0. Jejich jest království : výbor z knih o etickém chování vůči zvířatům a jejich osudu. Sestavil Jan Čejka, přeložil Viktor Faktor. vyd. 1. Praha : Práh, 2005. 141 s. ISBN 80-7252-112-8 KOHÁK, Erazim. Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 203 s. ISBN 80-85850-63-x. KOMÁREK, Stanislav. Ochlupeň bližní: zvířata v kulturních kontextech. Vyd. 2. Praha: Academia, 2012, 262 s. ISBN 978-80-200-2113-7. OPPOVÁ, Alice a Petr VAČKÁŘ. Hlas pro něnou tvář. Praha: Animal Globe, c2000, 69 s. ISBN 80-238-5286-8. PATTERSON, Charles. Věčná Treblinka: ve vztahu ke zvířatům jsme všichni nacisté. Vyd. 1. Praha: Práh, 2003, 260 s. ISBN 80-7252-084-9. REGAN, Tom. The Case for Animal Rights. In Ch.Pierce, D. Van DeVerr (eds.). People, Penguins, and Plastic Trees. Basic Issues in Environmental Ethics. USA: Wadsworth Publishing Group. 1995. s. 72 ? 78 SINGER, Peter. Osvobození zvířat. Vyd. 1. Praha: Práh, 2001, 259 s. ISBN 80-7252-042-3. SINGER, Peter. Spisy o etickom žití. Bratislava: Vydavateľství SSS. 2009. 352 s. ISBN 978-80-8061-332-7 SCHÄR-MANZOLI, Milly a Max KELLER. Holocaust: pokusy na zvířatech ve Švýcarsku: 150 protokolů ze 60 laboratoří podepsaných badateli, obchod s pokusnými zvířaty a jejich chov, lobby. 1. vyd. Praha: Nadace Spisovatelé za práva zvířat, 1996, 180 s. SCHWEITZER, Albert. Nauka úcty k životu. 1. vyd. v této podobě. Praha: DharmaGaia, 1996, 40 s. ISBN 80-901225-7-4. SCHWEITZER, Albert a Otakar Antoň FUNDA. Zastánce kritického myšlení a úcty k životu. 1. vyd. ve Vyšehradu. Praha: Vyšehrad, 1989, 308 s. ISBN 80-7021-010-9. ŠILER, Vladimír. Etika ochrany zvířat. Ostrava : Scholaforum. 1996. 29 s. ISBN 80-86058-28-X WEBSTER, John. Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty. Praha: Nadace na ochranu zvířat, c1999, 264 s. ISBN 80-238-4086-x. WEBSTER, John. Životní pohoda zvířat: kulhání k Ráji: praktický přístup k nápravě problému naší vlády nad zvířaty. Vyd. 1. Praha: Práh, 2009, 291 s. ISBN 978-80-7252-264-4.

Garantující pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.
Oponent:	Mgr. et Mgr. Michal Rigel
Datum zadání závěrečné práce:	23.3.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí své bakalářské práce Mgr. Marii Hrdé, Ph.D., za podnětné rady, vstřícný přístup a odborné vedení při vypracování práce.

Anotace

LENFELD, Jakub. *Etický vztah ke zvířatům*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018, 54 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce „Etický vztah ke zvířatům“ se zabývá vztahem civilizovaného člověka a zvířat z pohledu etiky, konkrétně naší oprávněností využívat zvířata pro svůj pro svůj prospěch tak, jak je tomu dnes. Popisuje postoje některých významných historických myslitelů v této oblasti, kulturní relativnost morálního statusu zvířat, současnou praxi v oblasti hospodářské a laboratorní, moderní vědecké poznatky o duševních schopnostech zvířat, legislativní ochranu zvířat, alternativy k živočišným produktům a hlavně – myšlenky zastánců lepšího přístupu ke zvířatům. V práci je popsán animal welfare, preferenční utilitarismus v podání Petera Singera, práva zvířat Toma Regana a v neposlední řadě i etika úcty k životu Alberta Schweitzera.

Klíčová slova: animal welfare, preferenční utilitarismus, práva zvířat, etika úcty k životu

Annotation

LENFELD, Jakub. *An Ethical Relationship with Animals*. Hradec Králové: Philosophical faculty, University of Hradec Králové, 2018. 54 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor's thesis „An Ethical Relationship with Animals“ is concerned with relationship between civilized man and animals from ethical point of view, specifically with justifiability of using animals in our favor, as it happens nowadays. It describes approaches of chosen historical thinkers, a cultural relativism of moral status of animals, current state in the field of farming and laboratory testing, latest scientific findings related with cognitive abilities of animals, a protection of animals by law, alternatives of a production using animals and most importantly – ideas of thinkers calling for better approach towards animals. The work describes animal welfare, preference utilitarianism of Peter Singer, animal rights by Tom Regan and last but not least ethics of reverence for life of Albert Schweitzer.

Key words: animal welfare, preference utilitarianism, animal rights, ethics of reverence for life

Obsah

Úvod.....	9
1. Historie	11
1.1 Předkřesťanské období.....	11
1.2 Starý a nový zákon	12
1.3 Předrenesanční křesťanští myslitelé.....	13
1.4 René Descartes	14
1.5 Osvícenství.....	15
1.6 Albert Schweitzer a Etika úcty k životu.....	16
2 Mimoevropské kultury	17
3 Současný stav	19
3.1 Farmaceutický a kosmetický průmysl.....	20
3.2 Přístup veřejnosti.....	20
3.3 Globální důsledky	22
3.4 Antropocentrismus	22
3.5 Speciesismus	24
4 Vědomí zvířat	25
4.1 Antropomorfismus	25
4.2 Zvířecí vědomí	27
4.3 Schopnost cítit bolest a stres	28
4.4 Schopnost používat nástroje a chápání pojmů	28
4.5 Sociální život zvířat.....	30
4.6 Shrnutí mentálních schopností zvířat	31
5 Konkrétní případ.....	32
5.1 Statistika.....	32
5.2 Katastrofy způsobené lidskou činností.....	33
6 Animal Welfare	34
6.1 Pět svobod	34
6.2 Využívat, ale s respektem	36

6.3	3R	36
7	Legislativa	37
7.1	Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání	37
7.2	Evropská legislativa	40
8	Alternativy	41
8.1	Alternativy laboratorního testování.....	41
8.2	Alternativy ve stravování a oděvním průmyslu	42
9	Moderní etické systémy	42
9.1	Preferenční utilitarismus Petera Singera	43
9.2	Tom Regan a práva zvířat	46
9.3	Shrnutí a myšlenek Petera Singera a Toma Regana.....	48
	Závěr	50
	Použité zdroje	51
	Literatura	51
	Elektronické zdroje	52

Úvod

Bakalářská práce řeší morální postavení zvířat v soudobé západní společnosti. Toto téma je v současné době velice aktuální, neboť současné postavení hospodářských a laboratorních zvířat pro ně není příliš příznivé. I v jednadvacátém století zacházíme se zvířaty (téměř) jako s objekty, které mají pouze instrumentální hodnotu a žádné psychické vlastnosti a přiznáváme jim jen minimální nároky. Zároveň je kvalita života zvířat v zajetí přímo závislá na lidech.

I proto se v západní společnosti ozývají stále hlasitější volání po zlepšení morálního statusu zvířat a nakládání s nimi. To dosvědčuje i vznik mnoha hnutí a organizací na ochranu zvířat (a životního prostředí), konání nejrůznějších konferencí zabývajících se vztahem člověka a ostatních živočichů a také zájem vědců o zmapování zvířecího vědomí a sociálních vazeb.

Vzhledem k neustále se rozrůstajícím poznatkům o duševních schopnostech zvířat, je příhodné přehodnotit morální status zvířat v dnešní společnosti a založit ho na současných vědeckých poznatcích.

Práce má za cíl popsat nejen některé z těchto poznatků, ale i nové etické systémy, které se zakládají právě na těchto zjištěních, stejně jako popsat současný stav v praktické i teoretické rovině a představit vývoj myšlení, který k tomuto stavu vedl.

Práce je rozdělena do devíti kapitol. První kapitola popisuje vývoj vztahu člověka ke zvířatům a snaží se osvětlit, z jakých základů pramení současná praxe. Představuje temné období racionalismu v podobě myšlenek Reného Descarta, i biocentrickou etiku Alberta Schweitzera. Druhá kapitola je věnována postavení zvířat v mimoevropských kulturách a upozorňuje na to, že status zvířete je kulturně relativní. Třetí kapitola popisuje současný stav chovu hospodářských zvířat, využívání zvířat pro testování neznámých látek a pojmenovává dva hlavní neduhy současného přístupu ke zvířatům: antropomorfismus a speciesismus. Čtvrtá kapitola předkládá současné vědecké poznatky o mentálních schopnostech zvířat

a vysvětluje, jak je možné dopouštět se antropomorfismu a přitom podávat věrohodnou zprávu o zvířecích mentálních stavech. Pátá kapitola má za cíl vyjádřit množství současného utrpení zvířat v číslech. V šesté kapitole je představen animal welfare, umírněný myšlenkový proud požadující zlepšení životních podmínek zvířat využívaných pro lidské potřeby. V návaznosti na animal welfare popisuje sedmá kapitola, jak se tento přístup otiskl do legislativy a tím i (vynuceně) do praxe. Kapitola osmá představuje alternativy k živočišné produkci a poslední kapitola představuje nové etické systémy, které přistupují ke zvířatům jako k bytostem myslícím a cítícím.

1. Historie

1.1 Předkřesťanské období

Vztah člověka a zvířat trvá už několik milionů let, během kterých prošel značným vývojem. Zatímco v predomestikačním období byl postoj lidí ke zvířatům z dnešního pohledu rovnostářský, neboť lidé stejně jako zvířata byli nuceni ke vzájemnému boji o potravu, jeden na úkor druhého, postupem času se v lidech probouzely tendence vymanit se z tohoto „přirozeného stavu“ a přírodě vládnout.¹

Antičtí myslitelé byli jedni z prvních, kteří se, ačkoli nepřímou, neboť jejich závěry v tomto tématu bývaly vedlejším produktem jejich primárních myšlenek, zabývali naším vztahem ke zvířatům. Pythagoras (570 př.n.l. - 510 př.n.l.), řecký filosof a matematik věřil, že duše lidí se po smrti přesouvají do těl zvířat a jelikož vyšší mentální schopnosti byly přisuzovány duši, nepovažoval za etické zvířata jíst. Ohledně vegetariánství Pythagora nepanuje obecná shoda (některé prameny uvádějí, že jedl určité druhy mas)² byl ale známý nabádáním svých následovníků k jednání se zvířaty s úctou.³

Respekt ke zvířatům, ačkoli v menší míře, než u Pythagora, je znatelný i u Aristotela (384 př.n.l. – 322 př.n.l.). Ten opět pramení z jeho pojetí duše, která podle něho měla 3 složky: vegetativní, společnou všem živým tvorům včetně rostlin a zodpovědnou za základní projevy života, sensitivní, umožňující smyslové vnímání, touhy a pohyb, která náleží lidem a zvířatům a složku nejvyšší – rozumovou. Tou oplývají pouze lidé a umožňuje racionální myšlení. Aristoteles zvířatům neodpíral schopnost cítit bolest a slast, odmítal ale zvířatům připsat mysl nebo smrtelnou duši⁴, a jelikož v přírodě viděl jistou hierarchii, ve které stvoření

¹ WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 3

² HUFFMAN, Carl. Pythagoras. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/pythagoras/>

³ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s.204.

⁴ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-880-7017-068-7. s.47.

s nižšími rozumovými schopnostmi existují ve prospěch bytostí se schopnostmi vyššími, neviděl problém ve využívání zvířat lidmi.⁵ Neschvaloval však krutost vůči zvířatům, neboť tato krutost by mohla vést i ke krutosti na lidech.⁶

1.2 Starý a nový zákon

Významným dílem, který ovlivnil myšlení následujících staletí, bylo *Písmo svaté*. Kniha Genesis (Starý zákon) vypráví příběh, ve kterém druhorozený syn Adama a Evy, Ábel, přinesl Hospodinovi oběť z ovcí svého stáda. Ten našel v oběti Ábela zalíbení, zatímco v oběti prvorozeného syna, Kaina, který přinesl rostlinnou oběť ze svého pole, zalíbení nenašel.⁷ Tento příběh, ve kterém dal Nejvyšší přednost Ábelově živočišné oběti, lze interpretovat, jakože Hospodin přisuzuje ovcím i jinou, než pouze materiální hodnotu. Na druhou stranu, lze k němu přistupovat i přes hodnotu ovcí pro samotného člověka (ovce, na rozdíl od zeleniny jiných plodů, je pro člověka bezpochyby cennější, neboť produkuje mléko, vlnu, i maso). Jen malý, ale nezpochybnitelný respekt vyjadřuje verš z knihy Exodus (Starý zákon) „šest dní dělej svou práci, ale sedmého dne přestaň, aby si tvůj býk i osel odpočinul a tvůj otrok i námezdník nabrali dech“⁸. Hospodin tímto nabádá minimálně k tomu, aby hospodáři svá zvířata nepřetěžovali. V Bibli se objevují i verše, které se dají vyložit jako slova nabádající k vegetariánství, jedním z nich je verš v knize Genesis: „Hle dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na něhož rostou plody se semeny. To budete mít za pokrm“⁹. Při popisu ráje líčí prorok Izajáš stav, ve kterém „vlk a beránek se budou spolu pást, lev jako dobytče bude slámu žrát“¹⁰ a „leopard ulehne vedle kůzlete; tele se bude pást spolu s lvičetem“¹¹. Autor těchto veršů nejspíše zamýšlel vylíčit ráj primárně jako místo

⁵ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s.133

⁶ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, 259 s. ISBN 80-7252-042-3. s 211

⁷ Bible 21. In *bible.com* [online]. [cit.2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.bible.com/cs>. Genesis 4:3-5.

⁸ Tamtéž, Exodus 23:12.

⁹ Tamtéž, Genesis 1:29.

¹⁰ Tamtéž, Izajáš 62:25.

¹¹ Tamtéž, Izajáš 11:6.

bez násilí, smrti a zániku. Vedlejším účinkem tohoto záměru bylo však i vylíčení ráje jako místa vegetariánského.

I přes občasné provegetariánské zmínky, Bible celkově mluví jednoznačně; lidem bylo Bohem uděleno právo využívat přírody, se všemi jejími zdroji, dle libosti. To dokládají následující verše z knihy Genesis „*At' lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi*“¹² a verše popisující stav po Velké potopě „*Všechno živé, co se hýbe, vám bude za pokrm; to všechno vám dávám tak jako dříve zelené byliny. At' z vás má strach a hrůzu všechna polní zvěř, všechno nebeské ptactvo, všechno co se hýbe po zemi, i všechny mořské ryby: jsou vám vydáni do rukou. Všechno živé, co se hýbe, vám bude za pokrm*“.¹³ Sám Hospodin dal Adamovi a jeho ženě oděvy z kůže,¹⁴ což svědčí o oprávnění využívat zvířata i pro odívání a po dalších potomcích požadoval mimo jiné i oběti živočišného původu.¹⁵

1.3 Předrenesanční křesťanští myslitelé

Ovlivnění Písmem je znatelné i u středověkých a novověkých myslitelů. Jedním z nich byl František z Assisi (1182-1226). Ten byl považován za velkého milovníka zvířat, které nazýval svými bratry a sestrami. I přes tuto skutečnost ho však nelze nazývat zapáleným ochráncem zvířat, neboť bratry a sestrami označoval nejen zvířata, ale i slunce, měsíc, déšť nebo oheň.¹⁶ Jeho respekt ke zvířatům pramení z úcty k božím stvoření, jehož součástí byli i živočichové, nikoli pro jejich nadhodnotu ve schopnosti myslet, vnímat a trpět. Člověka stále považoval za zcela výjimečného tvora, jako středobod celého božího plánu. Po vzoru Aristotela nahlížel na zvířata jako na stvoření bez rozumu i Tomáš Akvinský (1225-1274). U antického filosofa se inspiroval i přírodní hierarchií – vše méně dokonalé, musí sloužit dokonalejšímu, tedy i zvířata lidem, ačkoli jsou schopna určitého citění

¹² Tamtéž, Genesis 1:26.

¹³ Tamtéž, Genesis 9:2.

¹⁴ Tamtéž, Genesis 3:21.

¹⁵ Tamtéž, Leviticus 1:2

¹⁶ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 213.

(antický koncept *Scala naturae* byl ve středověku velmi silný). Zrovna tak jako Aristoteles, ani Akvinský nepovažuje krutost na zvířatech samu o sobě za špatnou. Hříchy dělí pouze na hříchy proti Bohu, proti sobě samému a proti bližnímu svému (zvířata za své bližní nepovažoval), provinění proti zvířeti nepovažoval za hřích. Akvinský přisuzuje zvířatům jedinou hodnotu a to jako prostředku lidských cílů (oceňuje jejich potenciál posloužit lidem).¹⁷

1.4 René Descartes

Začátkem sedmnáctého století zasáhl významným způsobem do etického vztahu ke zvířatům francouzský filozof René Descartes (1596-1650), jehož ontologický model, skrze nějž nahlížel i na zvířata, měl pro ně neblahé důsledky. Zatímco lidé, jakožto bytosti rozumové, jsou unikátním skloubením *res extensa* (věc rozprostraněná -substance, jejichž hlavní vlastností je fyzické působení v prostoru) a *res cogitans* (věc myslící – nesmrtelná substance, jejíž přítomnost v těle umožňuje myšlení), zvířata považuje pouze za *res extensa*, což jim upírá nejen schopnost myslet, ale i schopnost prožívat slast nebo trpět.^{18 19} Redukoval je na velmi složité stroje vytvořené dokonalým konstruktérem, jejichž chování lze vysvětlit zákony fyziologie.²⁰ Za vědomou reakci nepovažoval ani kňučení u trpícího psa, které považoval za pouhé znamení, že se ve stroji něco rozbilo. S ohledem na povahu jejich bytí, nepovažoval za nemorální je využívat nejen k lidským potřebám, ale ani se neostýchal provádět na zvířatech vivisekci (zárok pitevního charakteru na živém organismu), za účelem rozebrání a prozkoumání jejich vnitřních zákonitostí. Descartův dualismus filosoficky a eticky legitimizoval

¹⁷ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 210.

¹⁸ HATFIELD, Gary. René Descartes. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/descartes/>

¹⁹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s.215.

²⁰ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s.132.

vědecké výzkumy, pokusy na zvířatech a nakládání s nimi jako s materiálem, který nebývá na hodnotě pouze ve vztahu k člověku.²¹

1.5 Osvícenství

Vlídnejší přístup ke zvířatům prosazoval německý filosof Immanuel Kant (1724-1804), ačkoli nepřipouštěl, že by naše povinnosti vůči zvířatům pramenila ze zvířat, neboť zvířata nejsou schopna morálně soudit. Povinnosti vůči zvířatům jsou založeny lidství a humánním zacházení s živými tvory, což znamená, že pokud se nespravedlivě zachováme vůči zvířeti, proviníme se tím vůči sobě samým.²² S revoluční myšlenkou v přístupu k nelidským společníkům přišel až britský utilitarista Jeremy Bentham (1748-1832). Ten odmítal přisuzovat jakékoli bytosti morální status na základě jeho vnějších vlastností a jako jeden z prvních však tento přístup aplikoval i na zvířata a zároveň náš vztah k nim označil za tyranii. V době, kdy byli ve Francii osvobozeni černoši, napsal: „*Francouzi již přišli na to, že černá kůže není důvodem, aby lidská bytost byla ponechána napospas vrtochům mučitele. Možná, že jednou přijde i den, kdy uznáme, že počet nohou, ochlupenost kůže nebo zakončení os sacrum nedostačují jako důvody k tomu, abychom nechali citlivou bytost propadnout stejnému osudu. (...) Otázkou není, zda (živočichové) dokáží myslet, ani zda dokáží mluvit, ale zda jsou schopni trpět.*“²³ Tím, že určujícím prvkem morálního statusu stanovil schopnost trpět, sice zvířatům nepřisuzuje plnohodnotná práva, ale minimálně v morální sféře je staví na stejnou úroveň po boku lidí.²⁴ Když potom v roce 1859 britský biolog Charles Darwin (1809-1882) představil ve své knize *O původu druhů* evoluční teorii, ve které odmítl renesanční snahy vytrhnout člověka ze společenství ostatních živočichů a vykreslil člověka

²¹ WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 23.

²²KUHSE, Helga, Udo SCHÜKLENK a Peter SINGER. *Bioethics: an anthology*. Third edition. Malden, MA, USA: John Wiley & Sons, 2016. ISBN 9781118941515. s. 613-614

²³ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 22-23.

²⁴ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 93-94.

jako tvora vyvíjejícího se společně (tedy biologicky blízkého) s dalšími živočichy, byl vydán silný podnět k přehodnocení našeho vztahu k ostatním živým tvorům.

1.6 Albert Schweitzer a Etika úcty k životu

Jednou z nejvýznamnějších osobností minulého století, které se tohoto úkoly zhostily, byl německý teolog, filosof a lékař Albert Schweitzer s jeho *etikou úcty k životu*. V ní odmítá rozlišovat mezi jakýmkoli bytostmi, v nichž se nachází život; mezi vyšším a nižším, mezi více a méně hodnotným životem, nebo mezi organismem schopným cítit bolest a organismem, který toho schopný není. Stejně tak odmítal rozlišovat mezi těmi, k nimž máme morální závazky a těmi, k nimž žádné závazky nemáme. Všichni máme stejný závazek – respektovat, uchovávat a podporovat život ve všech jeho projevech. Základním pilířem jeho etiky je tvrzení, že každý z nás je „život, chtějící žít uprostřed života chtějícího žít“²⁵, z čehož odvozuje, že etika spočívá v „odpovědnosti vůči všemu živému rozšířená tak, že nikde nekončí“²⁶. Za zlé a neetické je tedy považován jakýkoli čin proti jakémukoli životu a to za jakýchkoli okolností. Schweitzer si je samozřejmě vědom, že v zájmu zachování své vlastní existence, jsme nuceni k neetickému chování, tedy k prosazování svého vlastního života na úkor životů jiných (musíme jíst, pít, budovat obydlí, bojovat s parazity atd.). Schweitzer toto konání akceptuje, nicméně musíme v každém jednotlivém případě zvážit, jestli je nevyhnutelné se v tomto konkrétním případě prosadit na úkor jiného života, či nikoli a v tomto posuzování nesmíme nikdy ustát; „Venkovan, který na louce pokosil tisíce květů jako krmivo pro krávy, se má střežit, aby cestou domů bezmyšlenkovitě neuškubl nějaký kvítek u cesty, neboť tím se zpronevřuje životu, jelikož k tomu není nucen nezbytností“²⁷. Stejně tak připouští, že běžná praxe vyžaduje určité množství experimentů na zvířatech, ale nesmíme se nikdy ukonejšit tím, že toto kruté počínání je motivováno bohu libým cílem. Vždy musíme pečlivě zvážit, jestli je nezbytně nutné konkrétní

²⁵ SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer – zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989, ISBN 80-7021-010-9. s. 284.

²⁶ Tamtéž, s. 286.

²⁷ Tamtéž, s. 292.

život obětovat a pokud usoudíme, že ano, etika úcty k životu nás zavazuje, abychom tak učinili s co nejmenší mírou utrpení.²⁸ Albert Schweitzer nepředkládá tak dobře strukturovaný etický systém jako třeba Singer nebo Regan, o kterých se v práci také zmíním. Jeho nabádání ke všeobecné úctě k životu ale mohlo posloužit (a pravděpodobně posloužilo) jako silný základ pro rozvinutější etické systémy.

2 Mimoevropské kultury

V předchozí kapitole jsem popsal vývoj morálního postavení zvířat ve vztahu k lidem v evropském (křesťanském) kontextu. Několik následujících řádků věnuji postavení zvířat v mimoevropských kulturních oblastech.

Podobný přístup, jako v křesťanství, můžeme nalézt na v arabsky mluvících zemích. Islámské posvátné texty nezakazují usmrcování zvířat ať už pro jídlo nebo pro svoji škodlivost lidem. Mělo by se tak však činit bez zbytečného utrpení a pouze v odůvodněných případech. Sporým bodem je příprava halál pokrmů, konkrétně masa. Během porážky v souladu s pravidly halál, musí být zvíře plně při vědomí a usmrcení je provedeno přeříznutím krčních tepen a průdušnice nožem. Poté je zvíře ponecháno k vykrvácení.²⁹ V právním řádu České republiky je této a dalším rituálním porážkám udělena výjimka.³⁰ Islám, stejně jako křesťanství, rozděluje zvířata na čistá a nečistá. Velké oblibě a úcty se těší kočky a koně.³¹

K velmi úzkému sepjetí docházelo mezi nativními obyvateli předkolumbovské Ameriky. O značné úctě k nelidským spoluobyvatelům krajiny svědčí velké množství animálních artefaktů, a některé kmeny dokonce prováděly omluvné

²⁸ Tamtéž, s. 283-305

²⁹ Islamic Method Of Slaughtering. Department of halal certification EU [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://halalcertification.ie/islamic-method-of-slaughtering/>

³⁰ ČESKO. § 5f zákona č. 246/1992 Sb., České národní rady na ochranu zvířat proti týrání – znění od 1.11.2017. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. [cit. 22-04-2018]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246/zneni-20171101>

³¹ KOMÁREK, Stanislav. *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. vyd. 2. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2113-7. s.86-89.

rituály vůči lovené zvěři. Ještě před vpádem Španělů se začínaly objevovat první známky domestikace.³²

Na druhé straně zeměkoule, ve starověké Číně, panovalo přesvědčení o jednotě lidí s přírodou. Císař byl vládcem nejen lidí, ale i ptáků na obloze a ryb v potocích a jezerech. Tento holistický pohled na svět přisuzoval čínskému císaři nejen odpovědnost za udržování harmonie země a nebe, tedy za střízlivé nakládání s životním prostředím a přírodními zdroji, ale i právo obětovat některé živočichy pro domnělé dobro celku. Obecně lze tedy oblasti Číny přisuzovat určitou snahu o souznění s přírodou a to nejen s živočichy, ale i se stromy, květinami, kameny, jezery a celými krajinami. Příroda bývala v čínských historických dílech často předmětem obdivu a úcty. Vládcové často zakládali chráněná území, podobná současným přírodním rezervacím.³³ Není náhodou, že jedno z nejrozšířenějších náboženství v Číně, buddhismus, se vyznačuje respektem a soucitem se všemi cítícími bytostmi, ačkoli ne všichni buddhisté jsou vegetariáni.³⁴

K respektu ke zvířatům vyzývá i náboženství dominantní na indickém subkontinentu, hinduismus, ve kterém mívají bohové zvířecí znaky (například bůh Ganéša – lidské tělo se sloní hlavou) nebo se do zvířecích avatarů inkarnují (například Višnu ovládá několik avatarů - želva, ryba, kanec). Často také bývají zvířata vyobrazována po boku bohů jako věrní společníci (mýtický pták Garuda boha Višnu, krysa boha Ganéši) s nadpřirozenými schopnostmi. Vyznavači hinduismu jsou proslulí svým razantně odmítavým přístupem k zabíjení zvířat, neboť v nich sídlí (lidské) duše, zejména posvátných krav, které se mezi hinduisty těší téměř podobné úcty, jako brahmáni. Tento přístup pramení z tendence nezašpinit si karmu, což ale na druhé straně může vést k jistému odstupu, neangažovanosti a skutečnosti, že pro hinduistu není přípustné zabít zvíře ani z milosti. Posvátnost krav má i neblahé důsledky spojené s celkovou chudobou v Indii. Odhaduje se, že na celém indickém subkontinentu se pohybuje přibližně

³² Tamtéž, s. 103-104

³³ Tamtéž, s. 79-82

³⁴ Buddhismus a jídlo. In *BuddhaWeb* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.buddhawebo.cz/buddhismus-a-jidlo/>

300 milionů podvyživených krav, jejichž život nemívá dlouhého trvání. I přes všeobecnou úctu ke zvířatům, bývají nejnižšími kastami konzumovány prasata a drůbež. Kvalita jejich chovu se nachází hluboko pod evropskou úroveň.³⁵

Za zmínku stojí i pozice zvířat ve Starém Egyptě, kde se zvířatům dostávalo velké úcty, což dokládá i plejáda zoomorfních bohů. Zvířata platila za boží pomocníky a, stejně jako lidé, bývala i mumifikována a ukládána v chrámech a katakombách. Povinnosti humánního zacházení se zvířaty (obzvláště s těmi posvátnými – kočka, ibis, krokodýl) byla dokonce zakotvena v zákoně. Úcta Egyptanů ke zvířatům se obtiskla i do hieroglyfů, náboženských a uměleckých děl a výjevů – ve všech třech případech jsou zvířata hojně zastoupena.³⁶

3 Současný stav

I přesto, že se v průběhu dějin objevovaly výzvy k respektu ke zvířatům, současný stav pro ně není příliš příznivý. Ačkoli již nejsou úplně mimo naší morální oblast, stále se nacházejí přinejlepším na jejím okraji. Na jejich zájmy se berou ohledy pouze tehdy, nenarazí-li na zájmy lidí a proto stále bývají hojně využívána k vědeckým experimentům, v oděvním průmyslu, ale i pro zábavu. Ke zvířatům je často přistupováno jako k předmětům bez vyššího vědomí, které nevyžadují vlídné zacházení a tak je běžné, že užitková zvířata bývají chována v nepřirozeném prostředí, stísněných podmínkách (například bateriový chov slepic) bez možnosti protáhnout se, otočit se nebo se jinak přirozeně projevat a v podmínkách, které jsou pro ně značně stresující (o schopnosti cítit stres, mentálních schopnostech a sociálním životě zvířat se rozeptí později). Pro větší efektivitu chovu jsou jim často podávány i hormony a to i přes prokázané ohrožení na zdraví (například podávání růstového hormonu kravám zvyšuje četnost infekcí vemene a onemocnění spodních částí končetin).³⁷

³⁵ KOMÁREK, Stanislav. *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. vyd. 2. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2113-7. s. 89-101.

³⁶ Tamtéž, s. 83-84.

³⁷ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 129-131.

3.1 Farmaceutický a kosmetický průmysl

Ve farmaceutickém a kosmetickém průmyslu se k těmto skličujícím podmínkám přidává ještě fyzické utrpení způsobené aplikací tělu nepřírodných látek. Nechvalně známé jsou například *testy smrtelné dávky* (LD testy), při kterých je skupina zvířat nucena požit testovanou látku a poté je sledována, za účelem odhadu bezpečné dávky pro člověka. Zemře-li polovina zvířat, testovaná dávka je označena jako „letální dávka 50“ (zkráceně LD50). Nejen, že zvířata při těchto testech neskutečně trpí v důsledku křečí, bolestí břišní dutiny, ochrnutí, krvácení z tělesných otvorů a očí, tento a jiné testy nejsou ani stoprocentně přesné, neboť projevy nemusejí být stejně i u ostatních živočišných druhů, tedy ani u člověka. Příkladem nespolehlivosti některých testů na zvířatech může být i ukončení testů Ústavu pro výzkum cukrovky na myších po zjištění, že stavba buněk produkujících v lidském těle inzulin, se od hlodavčích liší v takové míře, že využívání hlodavců pro lidské studie není relevantní.³⁸

3.2 Přístup veřejnosti

Informace o způsobech chovu a laboratorních testů nebývají veřejnosti předkládány. Nesetkáváme se osobně ani zprostředkované z medií s prostředím a způsoby na jatkách, s prostředím pokusných laboratoří nebo s odpadem z těchto laboratoří, čímž se míní těla mrtvých zvířat.³⁹ V důsledku toho si ani nedokážeme uvědomit a ocenit, jakou oběť pro nás tyto živočichové přinášejí. Na pultech supermarketů se běžně setkáváme s masem, které je nám předkládáno jako běžná surovina, bez vyšší, než materiální hodnoty – tak, abychom za ním neviděli živého tvora.

Při obhajobě našeho konání máme tendenci podceňovat zvířecí sociální struktury jako je péče o mláďata, altruismus u lidoopů nebo láska k partnerovi. Tyto činnosti redukuje na úroveň instinktů, přičemž zveličujeme jejich barbarství,

³⁸ Tamtéž, s. 143-144.

³⁹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 230-231.

když vidíme, jak lev uloví gazelu a zároveň podceňujeme naši krutost, když přehlídíme to, co způsobujeme zvířatům my jako konzumenti živočišných produktů. Zvířata ale, na rozdíl od nás, nejsou morálními aktéry, takže nejsou schopni zhodnotit morálnost svých činů. Navíc některá zvířata by bez masa nepřežila, loví a jedí maso z nutnosti.⁴⁰ Lidé jsou od přírody všežravci, což nám dává jisté oprávnění se také živit masem. Někteří morální a etičtí filozofové ale upozorňují na to, že existence neživočišných alternativ k masu a moderní vědecké poznatky o vědomí a duševních vlastnostech zvířat nás morálně zavazují k vegetariánství.

Přístup ke zvířatům této doby se do nás otiskuje a jsme v něm utvrzováni už odmalička. Od útlých let se setkáváme s privilegovanými zvířaty, domácími mazlíčky, kteří bývají vstupní branou do světa zvířat, a kteří nám jsou prezentováni jako úctyhodní partneři. Zřídka kdy se ale (kromě dětí vyrůstajících na vesnici) setkáme se zvířaty nepriviligovanými (rozdělení zvířat na domácí mazlíčky a hospodářská zvířata v nás skrytě buduje speciesismus), hospodářskými a už vůbec se nesetkáváme se živočichy, kteří měli tu smůlu, že se narodili jako nepriviligovaná zvířata ve velkoprodukci, a to ani skrze media. I ta přispívají k naší zkreslené představě o životě hospodářských zvířat. Vzpomeňme například na televizní reklamy, ve kterých se pohybují šťastné krávy na horských pláních plných zelené trávy a čerstvého vzduchu, nebo pohádky, ve kterých vlk vystupuje v zásadě jako záporný aktér, jako bytost lstivá a proradná, ačkoli je ve skutečnosti vysoce sociální, svému druhovi věrná a oddaná šelma, která zabíjí pouze v případech nutnosti (nezabíjí ani v boji o dominantní postavení ve smečce). Maso obvykle také začínáme jíst ještě před tím, než jsme schopni si uvědomit, že vlastně jíme něco, co dříve oplývalo životem, mělo své pocity a jakým utrpením asi prošlo, abychom to mohli sníst. To vše v nás buduje dojem, že ke zvířatům není třeba přistupovat jako k nezávislým bytostem, nýbrž že rozdělení na zvířata společníky a zvířata, jejichž utrpení je třeba ignorovat, je zcela v pořádku a na místě.⁴¹

⁴⁰ Tamtéž, s. 237.

⁴¹ Tamtéž, s. 227-236.

3.3 Globální důsledky

Lidská činnost však nemá důsledky jen pro zvířecí jedince, nýbrž pro celé druhy. V důsledku úbytku přirozeného prostředí nebo potravy a znečištění (nejen) světových vod dochází k vymírání živočišných druhů a celkovému narušení biodiverzity a přirozených ekosystémů. Například deštné pralesy pokrývají sice „jen“ 6% zemského povrchu, ale můžeme v nich nalézt až dvě třetiny živočišných druhů na zemi. Podle odhadů v důsledku kácení deštných pralesů vymírá padesát, až sto padesát živočišných druhů denně.⁴² Narušení biodiverzity a přirozených ekosystémů může mít neblahé důsledky i pro člověka, neboť člověk je jejich součástí, nebo z nich alespoň čerpá a ohrožením klíčových druhů může zkolabovat přirozený přírodní koloběh. Jedním z takových druhů jsou včely, jejichž činnost je jedním ze stavebních kamenů přírodního koloběhu a jejichž imunitní systém je oslabený kvůli přemíře řepkových polí a častému postřiku.⁴³ Zatím nemáme přehled o všech druzích zodpovědných za konkrétní procesy v přírodě a jejich důležitosti, takže minimálně proto bychom měli zachovat všechny druhy ve správném poměru, na čemž se shodují i vědci a odborníci.^{44 45}

3.4 Antropocentrismus

Náš přístup ke zvířatům je motivován snahou přizpůsobit si životní prostředí, potažmo celý svět, co nejpříznivěji pro život člověka. Náš přístup k živočichům a přírodě je značně *antropocentrický* (myšlenkový přístup, podle kterého je člověk středem veškerého dění a měřítkem hodnocení), což vede k tomu, že na zájmy ostatních druhů se hledí až v druhé řadě, nejsou-li (jak jsem již zmínil) jejich zájmy

⁴² Destrukce pralesů. In *Greenpeace Česká republika* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/Kampan/Ochrana-pralesu/Destrukce-pralesu/>

⁴³ Nebude máslo ani mléko. Včely vymírají. Denně se cpou řepkou a zase řepkou, říká Mikeš. In *DVTV* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/nebude-maslo-ani-mleko-vcely-vymiraji-denne-se-cpou-repkou-a/r~385db70826a411e89509ac1f6b220ee8/?redirected=1524422233>

⁴⁴ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 29.

⁴⁵ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-80-7017-068-7. s. 93-95.

v kolizi se zájmy lidí. V důsledku historického vývoje (křesťanství, judaismus i islám jsou náboženstvími kladoucí velký důraz na člověka, co se vztahu k přírodě týče) je antropocentrismus hluboce zakořeněn v naší kultuře a projevuje se mimo jiné i tím, že zvířata hodnotíme podle jejich instrumentální hodnoty pro člověka. Dále pak je přítomnost antropocentrismu citelná i v naší řeči - často označujeme některá zvířata jako „škodnou“, ačkoli jako účastníci přírodního koloběhu nejsou objektivně špatnými (dělají pouze to, k čemu byli přírodou stvořeni) nebo v užívání rozdílných slov a slovních spojení pro činnosti zvířat a lidí, byť tyto činnosti mají stejný význam; člověk jí, zvíře žere; člověk umřel, zvíře pošlo atd.⁴⁶ Z antropocentrického hlediska není příroda hodnotou sama o sobě, stejně tak z antropocentrického pohledu není nic špatného na krutém zacházení se zvířaty a rancování přírodních zdrojů (vyjma případů, kdy se toto konání obrátí vůči člověku samotnému). Ne-lidské entity nabývají na hodnotě až ve vztahu k člověku, s přítomností jeho zájmu nebo podle schopnosti vytvářet pro něho hodnoty nebo zvyšovat kvalitu jeho života.⁴⁷

Je ale antropocentrismus pro zvířata nutně neblahý? Představme si situaci, ve které si my, jako lidstvo, uvědomíme, že je v našem zájmu udržet rovnováhu v životním prostředí (jehož součástí jsme nepochybně i my) a nevystavovat zvířata zbytečnému stresu a utrpení, protože to se neblaze odráží na kvalitě jejich produktů. Bylo by tedy v našem vlastním zájmu zajistit jim důstojný a pohodový život a člověk by se, ve vztahu k celé přírodě, choval jako rozumný hospodář. Tento přístup se nazývá *osvícený antropocentrismus* a vyzývá k celkově šetrnému zacházení s přírodou, neboť důsledky bezhlavého jednání vůči našemu okolí se mohou projevit na nás samotných. Někteří odborníci se domnívají, že je tím správným přístupem k životnímu prostředí. Ačkoli zvířatům nepřisuzuje žádnou nadhodnotu, (pro ne-lidské živočichy) kýžený výsledek – důstojnější život – se zdá být nadosah. Právě absolutní závislost na člověku je Achillovou patou tohoto

⁴⁶ KOMÁREK, Stanislav. *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. vyd. 2. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2113-7. s. 38.

⁴⁷ WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 3.

myšlení. Člověk v něm zůstává mírou všech věcí a to nás nezavazuje k blahosklonnému jednání s přírodou přímo. Jakmile vyloučíme nějaký zvířecí druh z oblasti svého zájmu, nebrání nám nic v jeho devastaci, stejně jako nám nic nebrání krutě zacházet s jedincem, například s opuštěným psem pro sadistické potěšení. Opuštěný pes nemá pro žádného člověka hodnotu (naopak nabývá na hodnotě pro sadistu svým potenciálem nechat se týrat) a jako jedinec zcela jistě neohroží globální ekosystém. Osvícený antropocentrismus nezavrhne ani vivisekci a (v náboženských kulturách) ani rituální oběti zvířat.⁴⁸

3.5 Speciesismus

S antropocentrismem souvisí i *speciesismus* (druhovú nadřazenost), což je myšlenkový přístup, ve kterém hodnotíme živočichy na základě jejich příslušnosti k určitému druhu a nikoli podle jeho skutečných, objektivních vlastností. Na základě druhu pak živočichům práva přisuzujeme nebo odebíráme, přičemž ignorujeme jiné, relevantní vlastnosti jedince (funguje tak na stejném principu jako rasismus nebo sexismus – přístupy, o kterých dnes již téměř nikdo nepochybuje jako o přístupech scestných). Jedním z hlavních odpůrců speciesismu je australský filozof Peter Singer, který upozorňuje na skutečnost, že existují lidé (kojenci, senilní jedinci, lidé postižení mentální retardací), jejichž vědomí, citlivost, inteligence a sebeuvědomění je nepochybně pod úrovní některých živočichů (například lidoopů). I přesto však těmto lidem přisuzuje daleko větší práva, než ostatním živočichům s podobnými, nebo vyššími mentálními schopnostmi.^{49 50} Náš přístup k ostatním živočichům je skloubením zmíněných dvou ideologií, jejíž rozvrácení by mohlo vést ke zpochybnění současné praxe. A proto si Singer klade otázku, zda se zakládají tyto dva přístupy, a tedy i náš celkový přístup ke zvířatům, na relevantních poznacích.

⁴⁸ BRENNAN, Andrew a Yeuk-Sze LO. Environmental Ethics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>

⁴⁹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 251.

⁵⁰ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 61-62.

4 Vědomí zvířat

Odpověď ze Singerovy strany zní jasně - ne, neboť dosavadní obhajoby našeho přístupu ke zvířatům již nejsou relevantní, jelikož byly vybudovány na základech metafyzických, náboženských, morálních, které jsou již překonané.⁵¹ Na čem ovšem založit novou etiku, jejíž stavební prvek by byl objektivní, a zároveň by byl celý etický systém spravedlivý, konzistentní, neomezený sexismem, rasismem, ale ani speciesismem? Zatím nepanuje všeobecný konsenzus o tom, zda by dostačujícím základním prvkem byla schopnost trpět, nebo je pro zahrnutí do morální oblasti nutná určitá úroveň inteligence, sociálního cítění, nebo dokonce schopnost uvědomění si sebe sama a své existence. Většina autorů se ale shodne na tom, že by se nová etika měla odrážet od vlastností spojených s psychikou. Na následujících řádcích se proto pokusím objasnit mentální schopnosti některých živočichů z hlediska psychologického, sociologického, neurologického i evolučně-biologického, a zda jsou schopni trpět.

4.1 Antropomorfismus

Ještě před tím, než se do toho pustím, bych chtěl napsat několik vět k antropomorfismu. *Antropomorfismus* je myšlenkový přístup, při kterém nelidským objektům, u kterých se nepředpokládají lidské znaky, přisuzujeme lidské vlastnosti, nebo se jejich konání snažíme vyložit analogicky ke konání lidskému. Pocity si my, lidé, sdělujeme poměrně snadno. Sdílíme jazyk, máme velmi podobnou stavbu nervového systému a těla, a s tím spojenou mimiku. Tyto skutečnosti nám pomáhají utvořit si vcelku důvěryhodnou (ale ne stoprocentní) představu o tom, jak se asi cítí jiný příslušník našeho druhu. U zvířat však nastává problém, neboť nesdílíme ani jazyk, ani fyzické proporce natolik podobné, aby i laik bez jakýchkoli pokročilých znalostí o zvířeti dokázal určit, jak se cítí.⁵²

⁵¹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 201.

⁵² WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 19-28.

Mluvíme-li o některém zvířeti jako o šťastném, veselém, nebo ztrápeném, popisujeme jej slovy, které užíváme při popisu lidských emocí a duševních stavů, jejichž pravdivost jsme si schopni přímo nebo nepřímo ověřit. Vzhledem k tomu, že zvířata nejsou schopna nám svoje emoce objektivně sdělit, není tato deskripce, podle některých odpůrců, důvěryhodná.

Se svízělí jménem antropomorfismus (a jinými problémy vzápětí) nám pomůže moderní věda, včele s evoluční biologíí, neurologíí a etologíí. Evoluce říká, že živočišné druhy na Zemi se nevyvíjely izolovaně, nýbrž společně, ze stejného prazákladu, což připouští jistou analogii mezi lidskými a zvířecími prožitky a zároveň nám vysvětluje význam citlivosti, potažmo bolesti, jako mechanismu nutného k přežití. Navíc moderní neurologie již dokáže zaměřit centra emocí a prožitků i u zvířat a zaznamenáním konkrétních vzruchů vcelku věrohodně odhadnout, jaký pocit zrovna zkoumané zvíře prožívá (tím potvrdit či vyvrátit naši domněnku) a poté tyto vzruchy spojit s konkrétními vnějšími projevy (kopnutí psa – kňučení). Posledním nástrojem, který nám pomůže vyvarovat se nebezpečně nepřiměřenému antropomorfismu (jako je oblékání čivav do různých oblečků a skálopevně tvrdit, že se jim to líbí, neboť se to líbí i nám, lidem) je zkoumání zvířat v jejich přirozeném prostředí. U zvířat, u kterých to není možné (například právě čivava), můžeme pozorovat rasy a druhy jim velmi blízké. Toto zkoumání nám umožní poznat jejich přirozené potřeby, návyky a chování, přičemž u zvířat, které nemají možnost tyto potřeby uspokojit, můžeme konstatovat, že velmi pravděpodobně strádají, nebo přinejmenším je jim tento stav nepřirozený. Tyto tři pilíře dokazují, že je možné se dopouštět připisování lidských vlastností i některým zvířatům (pakliže je vědecky podloženo) a zároveň provozovat seriózní vědu. Vědecky podložený antropomorfismus může také posloužit jako prostředek k popisu zvířecích prožitků a pocitů neodborné veřejnosti.⁵³

⁵³ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 54-60.

4.2 Zvířecí vědomí

Druhou nejzákladnější věcí, kterou se někteří odpůrci vlídného zacházení se zvířaty snaží zpochybnit, je přítomnost jakéhokoli vědomí a mysli u zvířat. Po vzoru Descarta přisuzují lidem naprosto jedinečnou roli ve světě (jako jediní mají vědomí, případně duši) a odmítají považovat zvířata za cokoli více, než za složité stroje, neschopné ani těch nejzákladnějších psychických procesů. Kámen úrazu tohoto přístupu tkví v neschopnosti určit, kdy se ve vývoji člověka objevilo vědomí (zpochybnění faktu, že se lidé a ostatní živočišné druhy vyvíjeli evolučně, postupnými kroky, nepřipouštím). Neměl ho homo erectus, ale homo sapiens už ano? Evoluce naznačuje, že se vědomí, stejně jako třeba oko a ostatní evoluční produkty, vyvíjelo postupně v tomto procesu, a že zvýšená schopnost vnímání souvisí s rostoucí složitostí nervového a senzorního systému konkrétního organismu, což by znamenalo, že jej nemůžeme vztáhnout pouze ke člověku, ale musíme jej přisoudit i zvířatům (byť třeba v menší míře, než u lidí). Tuto myšlenku podporuje i skutečnost, že psychofarmaka (látky ovlivňující duševní činnosti lidí) působí na některá zvířata stejně jako na nás (biochemie jejich mozků je podobná té naší).⁵⁴

7. července 2012 se v Cambridgi sešla skupina neurovědčů, aby vzhledem k novým technologiím a poznatkům v oblasti zvířecí neurovědy, přehodnotili naše stanoviska týkající se zvířecího vědomí a kognitivních vlastností. Vědci konstatovali, že v oblast mozku, která je u zvířat zodpovědná za výskyt emocí, je té lidské mnohem podobnější, než se doposud myslelo. Absence neokortexu tedy nebrání zvířatům prožívat emoce. V závěru Cambridgeské deklarace o vědomí je uvedeno, že vedle lidí, i ne-lidští živočichové mají neuroanatomický, neurochemický a neurofyzilogický základ pro existenci vědomí a tímto základem disponují nejen savci, ale i ptáci a ostatní zvířata.⁵⁵

⁵⁴ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-80-7017-068-7. s. 52.

⁵⁵ *The Cambridge Declaration on Consciousness* [online]. 2012. Cambridge [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>

4.3 Schopnost cítit bolest a stres

Stejným myšlenkovým postupem jak u vědomí, můžeme popřít i tvrzení, že zvířata nejsou schopná cítit stres (zvířata v situacích, kdy se cítí ohrožena, vylučují stresové hormony)⁵⁶ a bolest. Ta pomáhá živočichům předejít dalšímu zranění a vyhnout se napříště zdroji bolesti, nebo v horším případě smrti. Snaha vyhnout se zdroji bolesti, struktura nervového systému a evoluční význam bolesti nám naznačují, že zvířata nejen bolest cítí, ale jsou schopni ji i reflektovat. V širší míře bychom mohli za důkaz citění bolesti považovat i mobilitu zvířat jako prostředek nejen pro obstarání potravy, ale i pro útěk před zdrojem bolesti. To podporuje i fakt, že rostliny, které nemají nervový systém umožňující cítit bolest, nejsou pohyblivé – nebyl pro to evoluční důvod.⁵⁷ Existují důkazy o tom, že i druhy živočichů, o nichž jsme se domnívali, že nejsou schopni cítit bolest, jako například ryby nebo někteří bezobratlí, i přes svůj primitivní nervový systém, bolest cítí.⁵⁸ Naštěstí v dnešní době jen málo kdo upírá zvířatům citění, vědomí a myšlení, proto skutečnou otázkou není, jestli mají vědomí, ale v jaké míře, respektive jakých všech mentálních procesů jsou schopni.

4.4 Schopnost používat nástroje a chápání pojmů

V dřívějších dobách se za dělicí čáru mezi lidmi a zvířaty považovala schopnost používat nástroje, neboť tato schopnost je spojená s intelektem. Až anglická biologka Jane Goodallová při svém pozorování šimpanzů prokázala, že i oni běžně používají nástroje, jako třeba proutek pro vytahování termitů z termitišť nebo kameny k rozlousknutí ořechů nebo si primitivní nástroje dokonce vyrábějí.⁵⁹

⁵⁶ WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 26.

⁵⁷ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 247-248.

⁵⁸ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 84-85.

⁵⁹ Tamtéž, s. 66.

⁶⁰Jiný tým vědců při experimentu s papouškem kakadu pozoroval využití klacíku k přitažení nedostupného ořechu. Když mu potom byla místo klacíku předložena dřevěná destička nevhodná ke stejnému úkonu, dokázal si ji upravit tak, aby byl schopen na ořech dosáhnout.⁶¹ U krokodýlů bylo zaznamenáno záměrné umístění větviček na svoji hlavu za účelem nalákání volavek, které sbírají drobné dříví na své hnízdo. Volavka si tak krokodýla sama aktivně vyhledá a krokodýl má tak méně práce s obstaráváním potravy.⁶²

Dalším rozdělujícím znakem byla schopnost komunikovat, mluvit, případně rozumět pojmům a jejich významům. Rozsáhlá pozorování prokázala, že velké množství zvířat mezi sebou komunikuje svým vlastním jazykem. Například kočkodani vydávají odlišné varovné výkřiky pro hady, velké šelmy útočící ze země a pro orly bojovné, vznášející se z výše. Podle druhu signálu příslušně reagují – při signálu „levhart“ vylezou do korun stromů, při signálu „had“ se pečlivě rozhlížejí a při signálu „orel“ se schovají do hustého houští. Odborníci se dlouhou dobu domnívali, že papoušci jsou sice fyzicky uzpůsobeni k řeči, ale nejsou schopni porozumět významu těch slov, natož celých vět. Tuto domněnku vyvrátil papoušek Alex, který posloužil jako předmět studia Irene Pepperbergové. Ten dokázal nejen mluvit, ale dokonce i rozumět pojmům, které vyslovuje a to včetně číslovek. Stejněho porozumění slovům jsou schopni i šimpanzi, což dokázal výzkum se samcem šimpanze bonbo, Kanzim, který se naučil komunikovat pomocí lexigramů. Kanzi byl schopen porozumět nejen základním větám, ale i větám složitějším a dokonce i těm, které postrádaly logiku, například „Dej míč do mikrovlnky“, což naznačuje, že jediným důvodem, proč nemůžeme se šimpanzi smysluplně komunikovat mluveným slovem, je skutečnost, že jejich hlasivky nejsou uzpůsobené k řeči v takové míře, jako hlasivky lidí.⁶³ O vysoké úrovni vědomí

⁶⁰ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-80-7017-068-7. s. 54.

⁶¹ Zoologger: Cockatoos learn to make and use a tool, 2014. In *New Scientist* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.newscientist.com/article/dn26136-zoologger-cockatoos-learn-to-make-and-use-a-tool/>

⁶² Alligators and Crocodiles Use Tools to Hunt, in a First. 2013. *LiveScience* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.livescience.com/41898-alligators-crocodiles-use-tools.html>

⁶³ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. 68-70

svědčí i schopnost rozeznat sám sebe v zrcadle a uvědomit si, že tohle jsem „já“. Kromě lidí se v zrcadle rozeznávají i další savci, jako šimpanzi, sloni, ale i delfíni, na rozdíl třeba od koček, které to nedokáží.^{64 65}

4.5 Sociální život zvířat

Zvířatům bývá často upírána i schopnost sociálního cítění a citů ke svým bližním, jako je altruismus, stesk nebo žárlivost. K vyvrácení i této domněnky přispěla opět Jane Goodallová, která během svého podrobného zkoumání šimpanzů v Tanzanii dokázala popsat bohaté vztahy ve společenské hierarchii šimpanzů i pokročilé sociální chování, jako třeba altruismus. Zdokumentovala také případ šimpanze, který se po smrti své matky vyčlenil z komunity, odmítal se účastnit her a dokonce nepřijímal potravu, což byla i příčina jeho následné smrti. Truchlení nad ztrátou bližních je zaznamenáno i u lachtaních matek, pozorujících, jak jsou jejich mláďata lovena kosatkami, delfínů, kteří byli spatřeni, jak se pokoušejí zachránit mrtvé mládě nebo u slonů oplakávajících mrtvě narozené dítě.⁶⁶ Marc Bekoff, americký biolog, pozoroval u celého stáda slonů v samburské přírodní rezervaci v severní Keni chování, které by se dalo označit za altruistické. Součástí onoho stáda byla raněná slonice, která se v důsledku svého úrazu pohybovala pomaleji, než zbytek skupiny. I přes to, že raněná slonice nepřinášela stádu žádný užitek a naopak byla přítěží, ji skupina neopustila, ale naopak se o ní starala, pečovala o ní a celkově jejímu stavu přizpůsobili svoje chování, aby ji umožnili udržet tempo.⁶⁷ Zde by se dalo namítat, že skupina si raněnou slonici udržovala jako chodící oběť v případě útoku predátorů, kteří by se v takovém případě vrhli na nejslabší kus. Ať už jejich konání bylo motivováno láskou k bližnímu nebo vypočítavostí, v obou případech se jedná o pokročilé sociální nebo intelektuální pochody.

⁶⁴ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-80-7017-068-7. s. 55.

⁶⁵ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. 78

⁶⁶ Tamtéž, s. 81-82.

⁶⁷ Tamtéž, s. 47.

Bekoff také píše o pozorování radostného a hravého chování u mnoha druhů živočichů: vlaštovek, delfínů, psovitých šelem, slonů, bizonů a losů. Důvěryhodnost tohoto pozorování potvrzuje shoda neurochemických procesů v mozcích zvířat a lidí.⁶⁸

Zvláštní přístup bychom pak měli věnovat lidoopům, se kterými sdílíme až devadesát osm procent naší DNA, a k jejíž vybití dochází v důsledku kácení deštných pralesů. Stejně jako u nás, i u nich je totiž hlavní evoluční výhodou jejich schopnost myslet a jsou nám tudíž daleko bližší, než jsme si ještě nedávno byli ochotni připustit.⁶⁹

4.6 Shrnutí mentálních schopností zvířat

Z výše popsaných případů psychických stavů, které jsme dříve antropocentricky redukovali na pouhé instinkty, je zřejmé, že zvířata mají vědomí, cítí bolest, stres a emoce, jsou schopni pokročilých mentálních stavů, a že během života v nepřírodných podmínkách popsaných v kapitole „Současný stav“ strádají nebo trpí. Zvířata nemají tak rozvinuté myšlení, jako lidé – (až na výjimky) nedokáží uvažovat v abstraktních pojmech, plánovat s ohledem na budoucnost, trpět depresí ze své konečnosti nebo pochopit pojem odmocniny. Ale poměrně rozvinuté vědomí a hlavně schopnost trpět, ať už ze stresu, fyzické bolesti nebo z bolesti nad ztrátou bližního, jim upřít nelze. John Webster, britský etolog o evolučním vývoji myšlení u všech druhů říká: *„Nesmíme si myslet, že schopnost myšlení a vědomí vznikla najednou u jednoho druhu Homo sapiens. (...) Lidské schopnosti vnímání, vědomí a myšlení vznikly, protože byly zásadně důležité pro náš vývoj, který byl zase základem našeho přežití. A protože nutnost vyvinout myšlení byla poháněna tak prvotním cílem jakým je přežití, nemůžeme vyloučit možnost, že myšlení bylo součástí strategie i u jiných druhů než u našeho*

⁶⁸ Tamtéž, s. 82.

⁶⁹ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-80-7017-068-7. s. 91.

vlastního“⁷⁰ Marc Bekoff navíc vyzdvihuje individuální kvality každého druhu, když píše, že v porovnání s lidmi je „*gepard rychlejší, jestřáb má lepší zrak, pes lepší čich. To ovšem nečiní zvířata méněcennými – být odlišný neznamená nutně být lepší, či horší*“⁷¹ (...) žádný mimolidský živočich neumí programovat počítače, žádný neovládá advokátskou praxi. Žádný člověk neumí létat jako pták, plavat jako ryba, běžet jako gepard. Jsou tedy lidé jedineční? Jistě – jako všechna ostatní zvířata.“⁷²

5 Konkrétní případ

Z předchozí kapitoly je patrné, že zvířata jsou citlivé bytosti a že během současné praxe nepochybně strádají a trpí. Abychom si množství utrpení dokázali představit, uvedu zde některá konkrétní čísla a případy utrpení způsobené lidskou činností.

5.1 Statistika

Podle Českého statistického úřadu bylo v roce 2017 pro masnou produkci v České republice poraženo 2 817 833 hospodářských zvířat, z toho 2 337 790 prasat.⁷³ Přesný počet slepic určený pro produkci masa bohužel není evidován, je známa pouze celková hmotnost živých zvířat – 253 763 tun.⁷⁴ Celosvětově se počet zvířat ročně usmrcených pro maso pohybuje v řádech desítek miliard kusů.⁷⁵

⁷⁰ WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 23.

⁷¹ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 56.

⁷² Tamtéž, s. 67.

⁷³ Porážky hospodářských zvířat – počet poražených zvířat. In *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=1913&katalog=30840&pvo=ZEM13A&pvo=ZEM13A&ev o=v665_!_ZEM13A-2017_1&evo=v460_!_ZEM13A_jatka_1

⁷⁴ Stavby drůbeže, produkce konzumních vajec a jatečné drůbeže. In *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=2178&katalog=30840&pvo=ZEMDDRUBEZ01&pvo=ZEMDDRUBEZ01&c=v3~8__RP2017

⁷⁵ Food. *Animal Equality* [online]. [cit.2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.animalequality.net/food>

Uvádět vývoj počtu použitých pokusných zvířat by bylo zavádějící, neboť se v průběhu času měnila definice pojmů „pokus“ a „pokusné zvíře“. Například v roce 2002 byla do definice pojmu „pokusné zvíře“ zahrnuta i zvířata sledována v přírodě, včetně okroužkovaných ptáků, čímž se počet pokusných zvířat zvedl téměř o 140 tisíc, oproti roku 2001. V roce 2013 došlo k redefinici těchto pojmů takovým způsobem, aby se tyto případy vyloučily.^{76 77} Nicméně pro výzkumné účely bylo v roce 2017 v České republice použito celkem 230 772 zvířat, z toho 74 205 myší, 24 817 potkanů, přes deset tisíc ostatních savců a téměř 75 tisíc ryb. Dobrou zprávou je, že mezi laboratorními zvířaty nebyly žádné opice a ani lidoopi.⁷⁸

5.2 Katastrofy způsobené lidskou činností

K méně častým, ale přesto zvířecí životy ovlivňujícím případům zcela jistě patří i katastrofy způsobené člověkem, ať už přímo nebo nepřímo. Z dlouhého výčtu vzpomeňme dvě – potopení v důsledku požáru na lodi převážející 70 tisíc ovcí z Austrálie na Střední východ, při kterém všechny ovce zahynuly strašlivou smrtí upálením, nebo se utopily v útrokách lodi klesající ke dnu⁷⁹ a havárii ropného tankeru Exxon Valdez u pobřeží Aljašky v roce 1989. Tato havárie narušila celý unikátní ekosystém, který je domovem mnoha chráněných druhů. Odborníci odhadují, že vlivem tragédie zemřelo asi půl milionu ptáků, pět tisíc savců a několik milionů ryb. Zvířata často žila a umírala v bolestech a následky havárie jsou v zasažené oblasti vidět dodnes.⁸⁰

⁷⁶ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 686.

⁷⁷ Pokusy na zvířatech v ČR v roce 2015. In *Svoboda zvířat* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.svobodazvirat.cz/novinky/pokusy-na-zviratech-v-cr-v-roce-2015.htm>

⁷⁸ Přehled druhů zvířat a jejich spotřeby k pokusným účelům v ČR v roce 2017. In *eAGRI* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/1497/EPZ_CZ17.pdf

⁷⁹ BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, ISBN 978-80-7017-068-7. s. 53.

⁸⁰ Den, kdy ztroskotal ropný tanker Exxon Valdez (24. březen 1989). 2018. In: *Stream.cz* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/slavnedny/10024111-den-kdy-ztroskotal-ropny-tanker-exxon-valdez-24-brezen-1989>

6 Animal Welfare

Zmírnění utrpení zvířat v praxi navrhuje britský etolog John Webster ve své knize *Animal Welfare: A Cool Eye Towards Eden*. Webster nahlíží na zvířata okem zkušeného vědce a vidí je jako myslící a cítící bytosti, kterým se v antropocentrickém světě nedostává patřičného zacházení. Neubírá lidem právo využívat zvířata ve svůj prospěch, upozorňuje ale na to, že zvířata žijí v podmínkách neodpovídajících jejich fyzické i psychické výbavě. V těchto nedůstojných podmínkách navíc zvířata nežijí z vlastního uvážení, nýbrž jsou k tomuto životu nuceni námi, lidmi a právě na naši odpovědnost vůči zvířatům klade ve svém díle důraz. Je si také vědom toho, že zvířatům nezáleží na tom, z jakého důvodu se k nim chováme tak, či onak. Důležité jsou pro ně naše skutky vůči nim. Chceme-li se ke zvířatům skutečně chovat humánně a zlepšit jejich kvalitu života, není jiné cesty, než co nejlépe porozumět tomu, jak zvířata vnímají svět okolo sebe a jednat s ohledem na toto porozumění. Webster si také uvědomuje, že má-li tento humanistický přístup fungovat i v praxi, nesmí být extrémistický, ale umírněný a pragmatický.⁸¹

6.1 Pět svobod

Snaha o zmírnění utrpení zvířat v praxi je citelná už z usnesení Brambellovy komise z roku 1965. Ta konstatovala, že všechna zvířata by měla mít přinejmenším možnost vstát, lehnout si, otočit se, očistit si tělo a natáhnout končetiny, což vešlo ve známost jako „pět svobod“. Webster v souvislosti s těmito svobodami upozorňuje na skutečnost, že se zaměřují výlučně na prostor, potažmo odpočinek a ignorují i ostatní faktory přispívající k pohodovému životu zvířat: kvalitní stravu, péči o zdraví, bezpečí, možnost sociálního kontaktu s dalšími zvířaty atd. A proto

⁸¹ WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999. ISBN 80-238-4086-X. s. 3-10.

sám představuje nové svobody, které již berou v potaz i tyto aspekty zvířecího života a vztahují se nejen k chovu, ale i k transportu a porážce zvířat,⁸²

- 1) *Svoboda od žízně, hladu a podvýživy – bezproblémovým přístupem k čerstvé vodě a krmivu dostačujícím k zachování plného zdraví a síly.*
- 2) *Svoboda od nepohodlí – poskytnutím vhodného prostředí včetně přístřeší a pohodlného místa k odpočinku.*
- 3) *Svoboda od bolesti, zranění a nemoci – pomocí prevence nebo rychlé diagnózy a léčení.*
- 4) *Svoboda uskutečnit normální chování – poskytnutím dostatečného prostoru, vhodného vybavení a společnosti zvířat téhož druhu.*
- 5) *Svoboda od strachu a úzkosti – zabezpečením podmínek, jež vylučují mentální strádání*

Webster posledními dvěma svobodami upozorňuje na to, že nejen zvířata hospodářská, ale i privilegovaná, o kterých si často myslíme, že jim nic nechybí (a máme tím na mysli potravu, teplo, bezpečí), mohou trpět, a sice nemožností konstruktivně přispět ke kvalitě své vlastní existence. Kočce nebo psovi, ale i praseti ve výkrmu, kteří se nemusejí denně starat o potravu, bezpečí a potomstvo a nesetkávají se v dostatečné míře s dalšími druhy, což je ve volné přírodě jejich hlavní náplní dne, se nedostává nedostatku podnětů k aktivitě, což ústí ve frustraci. Frustraci si mohou zvířata kompenzovat stereotypním chováním (opakované, zdánlivě bezúčelné aktivity). Například u koček se stereotypie projevuje přecházením ze strany na stranu, což je známé i u kočkovitých šelem chovaných v zoo, u koní dlouhotrvajícím kýváním hlavou. Proto Webster varuje před ztotožňováním utrpení s přirozenou zátěží (přirazení jednotlivým potřebám náležitou důležitost a podle toho jednat). Zátěž přechází v utrpení až ve chvíli, kdy množství nebo složitost zátěží přesáhne schopnost zvířete je zvládat anebo je zvířeti znemožněno aktivně jednat a se zátěží se náležitě vypořádat.⁸³

⁸² Tamtéž, s. 10-11.

⁸³ Tamtéž, s. 14-38.

6.2 Využívat, ale s respektem

Jak již bylo řečeno, Webster nezavrhuje využívání zvířat pro svůj prospěch, ať už pro obživu nebo utilitárně pro laboratorní testy. Požaduje ale, aby dotyčná zvířata prožila kvalitní a důstojný život v jim přirozených podmínkách a v (duševní) pohodě. Ta je určena schopností zvířete vyhnout se strádání a udržet si zdatnost.⁸⁴ V samotném usmrcení zvířete ovšem nevidí morální problém, neboť zvířata nejsou schopna reflektovat stav smrti jako konec své existence ve světě: „...když se většina zvířat ze všech sil snaží udržet sebe a své potomky naživu (to znamená uchovat své genetické dědictví), nežijí přesto v chronickém metafyzickém strachu ze smrti jako konci své existence. To znamená, že dlouhověkost sama o sobě není důležitá pro jejich životní pohodu. Z toho vyplývá, že zabít zvíře není kruté (tj. nepůsobí žádné utrpení), pokud přitom nezpůsobíme bolest, strach, ani jinou formu trýzně.“⁸⁵ (Zde Webster patrně zapomíná na sociální vazby zvířat určených k porážce, a že smrt jednotlivce, byť nezpůsobí utrpení jemu samotnému, způsobí utrpení jeho životním společníkům.) Čímž Webster říká, že pro většinu druhů zvířat není vědomí smrti problém a tudíž ani délka jejich života nepředstavuje morální překážku.

6.3 3R

Koncepce 3R byla představena v roce 1959 W. M. S. Russellem a R. L. Burchem a vznikla za účelem minimalizace utrpení zvířat užívaných pro vědecké experimenty. Jedná se o tyto zásady:

Replacement – tam, kde to není nezbytně nutné, nahradit zvířata v pokusech videem, matematickými modely nebo užívat pro pokusy vzorky tkání uchovávaných v Petriho miskách.

Reduction – omezení počtu zvířat zařazovaných do experimentu – zvolením správné metody a standardizace genetického a zdravotního stavu zvířat, který je

⁸⁴ Tamtéž, s. 10.

⁸⁵ Tamtéž, s. 15.

pravidelně kontrolován před i v průběhu testu. To vše napomáhá lepším výsledkům (snižuje se tím riziko, že by se něco pokazilo). Redukuje se nejen množství náhradníků, ale zároveň i zvyšuje pravděpodobnost, že se povede test jako takový.

Refinement – zjemnění – Experiment by měl probíhat bez zbytečného utrpení zvířete. Utrpení lze zmírnit například užití anestetik tam, kde je to možné nebo vyloučením stresových faktorů - zvířata by měla být chována v podmínkách odpovídající jejich fyziologickým potřebám.^{86 87}

7 Legislativa

Websterův koncept pěti svobod a animal welfare byl díky své pragmatičnosti kladně přijat odbornou veřejností a do jisté míry se otiskl i do české a evropské legislativy, podobně jako koncepce 3R. V České republice se životní pohody zvířat dotýká zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, schválený 15.4.1992 Českou národní radou (před tímto zákonem byla právní ochrana zvířat velmi nízká).

7.1 Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání

V původním znění tohoto zákona se z právního hlediska nahlíželo na zvířata jako na věci, ke kterým máme jisté povinnosti, byť je v § 1 napsáno, že zvířata jsou „*živými tvory schopnými pociťovat bolest a utrpení*“⁸⁸ a účelem zákona je tyto tvory chránit před „*týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem*“⁸⁹. Zvířetem se rozumí každý

⁸⁶ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 681-682.

⁸⁷ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6. s. 159-160.

⁸⁸ ČESKO. § 1 odst. 1 zákona č. 246/1992 Sb., České národní rady na ochranu zvířat proti týrání – znění od 1.11.2017. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. [cit. 22-04-2018]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246>

⁸⁹ Tamtéž.

živý obratlovec, kromě člověka, nikoli však plod nebo embryo a § 2 výslovně zakazuje provádění i propagaci týrání zvířat.⁹⁰

Tento zákon se samozřejmě dotýká chovu hospodářských zvířat. §11, odstavec 1 ukládá provozovatelům intenzivních chovů povinnost

„zabezpečit nejméně jedenkrát denně prohlídku hospodářských zvířat a technologických zařízení a odstranit v nejkratší možné době každou zjištěnou závadu tak, aby nebylo ohroženo zdraví a život zvířat.“⁹¹

Odstavec 2 dodává, že

„Chovatel je povinen učinit opatření nezbytná pro zabránění úniku hospodářských zvířat a mít pohotově k dispozici nástroje a pomůcky k okamžitému poskytnutí první pomoci, pomoci při porodu či náhlém onemocnění a vlastní vyprošťovací nářadí odpovídající druhu chovaných zvířat a používané technologii, zařízení k nakládce a vykládce zvířat, jakož i nástroje k okamžitému omráčení a vykrvení hospodářského zvířete při nutné porážce.“⁹² Z čehož je patrný tlak na bezpečí a prevenci utrpení zvířat.

Zásadní je § 12 téhož zákona. V prvním odstavci, který vyloženě vyzývá k uzpůsobení chovu podle nejnovějších zjištění o zvířecích potřebách a možnostech strádání se píše:

„Chovatel je povinen zajistit s ohledem na druh hospodářského zvířete, stupeň jeho vývoje, adaptaci a domestikaci, životní podmínky odpovídající fyziologickým a etologickým potřebám hospodářských zvířat tak, aby jim nebylo působeno utrpení a byla zajištěna jejich pohoda v souladu se získanými zkušenostmi a vědeckými poznatky.“⁹³

Druhý odstavec dbá i na to, aby o zvířata bylo pečováno kvalifikovanými zaměstnanci:

⁹⁰ Tamtéž § 2.

⁹¹ Tamtéž, § 11 odst. 1

⁹² Tamtéž, odst. 2

⁹³ Tamtéž, § 12 odst. 1

„Chovatel hospodářských zvířat musí zajistit dostatečně početný a odborně způsobilý personál s takovými teoretickými a praktickými znalostmi o příslušném druhu a kategorii hospodářských zvířat a používaném chovatelském systému“⁹⁴

Zákon na ochranu zvířat také považuje za týrání „provádět chirurgické zákroky za účelem změny vzhledu nebo jiných vlastností zvířete a to i v případě, že by uvedené zákroky byly provedeny za použití prostředků pro celkové nebo místní znecitlivění, prostředků snižujících bolest nebo jiných metod“⁹⁵, čímž se zakazuje například řezat paroží nebo poškozovat kosti, svaly a nervy křídel ptáků. Nezakazuje však krácení ocasu nebo odrohování skotu. Jsou-li tyto úkony provedeny osobou odborně způsobilou, zákon požaduje znecitlivění a to ani u kastrace některých hospodářských zvířat (prasata, skot, ovce, kozy a králíci).⁹⁶

V oblasti pokusů zákon požaduje minimalizaci utrpení a bolesti zvířat, a to všemi možnými prostředky, které neovlivní věrohodnost pokusu, po vzoru koncepce 3R. Samotný pokus, který podle současné definice zákona⁹⁷ připouští utrpení psychické i fyzické, mrzačení a jiné strádání, ale legislativa nezakazuje, byť by tyto činnosti byly v jiných případech považovány za týrání.

Za povšimnutí jistě stojí dvě skutečnosti: zaprvé, zákon zvířata ochraňuje pouze nepřímo a pasivně tím, že nastavuje aktivní povinnosti chovatelů, pečovatелů a dalších osob, kteří s nimi přicházejí do styku.⁹⁸ A zadruhé, zákon ke zvířatům nepřistupuje skrze jejich fyziologické a psychologické vlastnosti, ani skrze jejich zoologické klasifikace, nýbrž skrze jejich účel (zvíře hospodářské, pokusné, volně žijící, atd.). To v praxi znamená, že třeba králík může být klasifikován jako zvíře hospodářské, pokusné, volně žijící, nebo jako domácí mazlíček, přičemž každá klasifikace připouští jiný způsob zacházení (chov hospodářských zvířat je vymezen jasnými pravidly, kdežto pro zvířata chována zájmově jsou podmínky určeny jen

⁹⁴ Tamtéž, odst. 2.

⁹⁵ Tamtéž, § 4 odst. 1 písm. g).

⁹⁶ Tamtéž, § 7 odst. 3.

⁹⁷ Tamtéž, § 3 písm. t.

⁹⁸ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 700.

opodstatněná a nezbytná. Stejný zákon také zakazuje využívání zvířat za účelem vývoje nebo zkoušení zbraní, bojových látek nebo munice a stejně tak za účelem ověřování nezávadnosti kosmetiky. Samotné pokusy smí vykonávat pouze kvalifikovaná osoba, které bylo uděleno oprávnění Ministerstvem zemědělství, má dostatečné vybavení a projekt pokusu byl schválen odbornou komisí, která, vedle dalších kritérií, zhodnotí i to, jestli bude pokus prováděn humánním způsobem s ohledem na citlivost zvířat a životní prostředí.¹⁰³

Kvůli nákladnosti zástupných metod Rada ani Parlament evropské unie dosud nezakázaly testy na zvířatech, nicméně netají se snahou do budoucna počty pokusných zvířat snižovat, případně tyto testy legislativně zcela vyloučit a nahradit alternativními metodami

8 Alternativy

8.1 Alternativy laboratorního testování

Alternativ je v současné době již několik. Tou nejšetrnější cestou testování ke všem formám života, jsou počítačové simulace, do kterých se jako vstupní data vloží informace o chemických vlastnostech látky, o dosud známých reakcích lidského těla na látky příbuzné, o biochemických reakcích a o samotném organismu a jeho metabolismu. Systém je potom na základě těchto dat schopen vcelku věrohodně předpovědět, jak bude organismus, pro který je látka určena, reagovat po aplikování. Další možností je použití těch částí těl, které jsou v současné době označeny jako „odpad“ živočišné produkce, nicméně tato varianta nepřímou podporuje jateční průmysl, což, při snaze eliminovat celkové množství utrpení živočichů, není žádoucí. Nejlepší cestou je proto užití živých tkání, které mohou být uchovávány v Petriho miskách s vyživujícím a pro tkáň příznivým roztokem. Velkou výhodou této metody je vysoká spolehlivost a přesnost, což je způsobeno

¹⁰³ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 680-684.

odstraněním problémů s druhovou rozdílností (vzpomeňme na výzkum cukrovky na hlodavcích v kapitole „Současný stav“), neboť se může jednat i o lidskou tkáň. Další výhodou tohoto testování je i snadná opakovatelnost.^{104 105}

8.2 Alternativy ve stravování a oděvním průmyslu

Velké množství alternativ se nabízí i v jiných oblastech, ve kterých lidstvo užívá zvířata pro svůj prospěch. V oděvním průmyslu je užití živočišných materiálů pouhou známkou luxusu. Rostlinné (bavlna, len, konopí) a moderní syntetické (PVC, polyester) materiály jsou již schopné poskytnout vlastnosti a pohodlí stejné, ne-li lepší, než materiály živočišné a s mnohem menšími náklady na produkci.

To samé platí i pro potravinářský průmysl. Lidé, byť od přírody všežravci, jsou schopni žít plnohodnotný život bez jzení masa, nebo dokonce jakéhokoli živočišného produktu. Maso lze v lidském jídelníčku nahradit sójou, luštěninami, tofu, případně jinými živočišnými produkty, které přímo nevyžadují smrt zvířete – vejce, mléko.

9 Moderní etické systémy

K vegetariánství vyzývají i Peter Singer a Tom Regan, významní soudobí myslitelé vyzývající ke změně přístupu nejen ke zvířatům, ale i k dalším živočichům, včetně některých lidí. Vzhledem k moderním poznatkům v oblasti zvířecího vědomí, nepovažují za morální využívání zvířat v tak velkém měřítku a to ani při splnění podmínek animal welfare. Zajištění lepších životních podmínek zvířat je podle nich sice chvályhodné, nicméně ne zcela dostačující. Na následujících řádcích se pokusím představit etické systémy těchto dvou filosofů.

¹⁰⁴ Alternativy k pokusům na zvířatech. In: *Netestováno na zvířatech* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.netestovanonazviratech.cz/alternativy-k-pokusum-na-zviratech.htm>

¹⁰⁵ Alternativy k pokusům na zvířatech. In: *Svoboda zvířat* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://pokusynazviratech.cz/alternativy-k-pokusum-na-zviratech.htm>

9.1 Preferenční utilitarismus Petera Singera

Kniha Petera Singera *Osvobození zvířat* (Animal Liberation) z roku 1975, ve které vyzývá k lepšímu přístupu ke zvířatům, se stala biblí ochránců zvířat. Změna přístupu ke zvířatům je ale předbíhajícím důsledkem jeho obecné, preferenčně-utilitaristické etiky, kterou představuje ve svém díle *Practical Ethics* z roku 1979, a která se vztahuje ke všem živým bytostem, nikoli pouze ke zvířatům.

Utilitarismus je konsekvencialistický (pro etické hodnocení správnosti lidského jednání jsou relevantní především jeho důsledky) etický směr, který si klade za cíl maximalizovat blaho a minimalizovat utrpení. Adjektívum „preferenční“ značí, že v rozhodování bychom měli brát v potaz zájmy všech zúčastněných stran, v případě etiky pak všech dotčených členů morální komunity, a zvažovat jejich zájmy rovnoměrně. Při tomto zvážení se musíme oprostit od nositelů preferencí (tedy i sami od sebe) a volit takové východisko, aby po srovnání preferencí byl objektivně maximalizován užitek, i kdyby to znamenalo, že naše osobní preference budou (částečně) neuspokojeny.¹⁰⁶

Zahrneme-li nějaký subjekt do morální komunity, je třeba vzít v potaz jeho preference *et vice versa*. Jaká stvoření lze považovat za součást morální komunity a jaká nikoli? Singer za tímto účelem rozlišuje tři druhy bytostí:¹⁰⁷

Prvním druhem jsou *bytosti bez vědomí*. Ty nemají nervovou soustavu, nejsou schopny cítit bolest ani slast, a tak nemají žádné preference. Příkladem může být kámen, rostlina nebo živočichové s velmi jednoduchou nervovou soustavou. Druhým druhem jsou *bytosti s vědomím a cítící*. Ty, díky rozvinutému nervovému systému, jsou schopny cítit přinejmenším bolest a slast a v důsledku toho jsou zahrnuty do morální komunity, neboť jejich minimálním zájmem je netrpět. Neuvědomují si ovšem svoji existenci v čase a tak je existence jedné bytosti

¹⁰⁶ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 145-160.

¹⁰⁷ SINGER, Peter. *Practical ethics*. Second edition. New York: Cambridge University Press. 1993, ISBN 0-521-43363-0. s. 105-109.

nahraditelná existencí bytosti druhé. Příkladem může být většina zvířat (psi, ještěrky, orli), případně marginální případy lidského druhu (lidé v trvale vegetativním stavu, novorozeňata). Nejvyšší sortou bytostí jsou *osoby*. Ty mají nejen rozvinutý nervový systém, ale zároveň jsou schopny uvědomit si sebe sama a svůj život jako kontinuální existenci. Na rozdíl od bytostí s vědomím a citících, nelze osoby nahradit jednou druhou a mají individuální právo na život. Příkladem je zdravý člověk.^{108 109}

Jak již bylo naznačeno, po vzoru Benthama, je i pro Singera minimálním a dostačujícím požadavkem pro zvážení preferencí určité bytosti schopnost cítit, neboť to implikuje minimální zájem netrpět. Jelikož mezi lidmi a zvířaty nejsou morálně relevantní rozdíly, je třeba brát ohled i na zájmy zvířat a zahrnout je do morální komunity. To v praxi znamená přestat jíst maso, protože jediný zájem konzumentů masa je požitok z chuti (z výživového hlediska je maso snadno nahraditelné), kdežto zájem potenciálně konzumovaných zvířat je evidentně vážnější: netrpět (psychicky i fyzicky) během chovu, dopravy a porážky a nebýt mrtvý.¹¹⁰

V případě masné produkce Singer sám přiznává, že jeho etika připouští usmrcení zvířat, které: nejsou osobami, vedla spokojený život, jsou usmrcena bezbolestně, jejich smrt nezpůsobí utrpení jiných živočichů a jejich existenci lze nahradit zvířaty jinými. Hned vzápětí ovšem dodává, že vzhledem k neustálé nutnosti vyhodnocování důsledků smrti každého zvířete a dosud ne zcela zmapované mysli zvířat, navrhuje nezabýjet pro obživu žádné živočichy.¹¹¹ Jediný způsob, jak žít eticky správný život, je tedy vydat se cestou vegetariánství.

Stejný princip můžeme uplatnit i v dalších případech: lov (zájem pobavit se proti zájmu vyhnout se utrpení při umírání), chov kožešinových zvířat (zájem

¹⁰⁸ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994, ISBN 80-7113-111-3. s. 245.

¹⁰⁹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 241.

¹¹⁰ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 160-161.

¹¹¹ SINGER, Peter. *Practical ethics*. Second edition. New York: Cambridge University Press. 1993, ISBN 0-521-43363-0. s. 133-134.

o módní oblečení proti zájmu netrpět při chovu a usmrcení) a testování kosmetických přípravků (zájem o zkrášlení vzhledu proti zájmu netrpět, případně nezemřít při testování látky).¹¹²

Singer nicméně nepřiznává zvířatům nepopiratelná práva, což vede k tomu, že ve výjimečných, utilitárních případech připouští utrpení nebo i usmrcení zvířat. Uvádím dva příklady:

1. Test farmaceutik na malém počtu zvířat, který předejde utrpení většího počtu lidí, přičemž neexistuje žádná neživočišná alternativa pro daný test a zvířatům byl zajištěn důstojný život bez strádání a utrpení. Ke zvážení tu vstupují dvě stejné preference, a sice netrpět. Singer by zde, vzhledem k rozdílům v počtu zájmů a druhu nositelů, testování povolil.
2. Případ, ve kterém musíme nevyhnutelně rozhodnout mezi smrtí zdravého člověka a smrtí gorily. Oba spadají do morální komunity, ale člověk je, na rozdíl od gorily, osobou, což díky jeho vyššímu vědomí a pokročilejším mentálním stavům implikuje více zájmů, které v důsledku smrti nebude moci naplnit a zároveň více obav z důsledků jeho smrti. Gorila, ačkoli bytost cítící s určitými zájmy, by byla v tomto případě odsouzena ke smrti. V případě, ve kterém bychom měli rozhodnout mezi gorilou a novorozencem, bychom pravděpodobně volili smrt novorozence, neboť gorila má vyšší mentální schopnosti než novorozenec a Singer výslovně odmítá považovat rasu a potenciál novorozence za morálně relevantní vlastnosti.¹¹³

¹¹² MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 159-163.

¹¹³ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, ISBN 80-7252-042-3. s. 91-93.

9.2 Tom Regan a práva zvířat

Kritikem utilitarismu je americký filosof a zastánce práv zvířat, Tom Regan. Ten upozorňuje na to, že v preferenčním utilitarismu je rovnost zaměřena pouze na zájmy, nikoli na důsledky. Teoreticky je tedy možné, aby ve skupině pěti lidí, jejichž zájmy zvážíme rovně, preference čtyř z nich převážily preference zbývajících, což vede k tomu, že se všech pět dotčených aktérů nepovažuje za skutečně rovné.¹¹⁴

Proto přichází se svým vlastním, deontologickým etickým systémem, založeným na přítomnosti nebo absenci *inherentní hodnoty* v bytosti. Inherentní hodnota je vlastnost nezávislá na biologické klasifikaci nositele, ani na tom, zda je morálním aktérem nebo „pouze“ morálním příjemcem. Stejně tak nemají na tuto hodnotu vliv city ostatních k bytosti (milovaný pes má stejnou inherentní hodnotu jako pes pouliční) nebo užitek, který dotyčná bytost přináší ostatním (lékař má stejnou inherentní hodnotu jako příjemce sociálních dávek). Inherentní hodnota všech bytostí je stejná, pokud X a Y mají inherentní hodnotu. Není však nekonečná – deset bytostí s inherentní hodnotou má větší absolutní hodnotu, než dvě bytosti s inherentní hodnotou. Inherentní hodnotu nelze získat, zvyšovat nebo ztratit.^{115 116}

Tuto inherentní hodnotu má bytost, která se dá označit za *subjekt určitého života*. I pro ten má Regan specifické parametry: „*Bytost je subjekt určitého života, pokud: má přesvědčení a preference; má schopnost smyslového vnímání, paměti a disponuje vědomím budoucnosti, včetně své vlastní; má nějaký emoční život, jehož součástí jsou pocity slasti a bolesti; si zachovává psychofyzickou identitu během času; a má individuální welfare zájmy*“¹¹⁷ (Welfare zájmy jsou vědomá snaha pro zlepšení nebo udržení kvality svého života). Definice subjektu určitého života říká, že život sám o sobě hodnotný není, na hodnotě nabývá až ucelený psychický život,

¹¹⁴ MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 177-184.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 181-195.

¹¹⁶ REGAN, Tom. *The case for animal rights*. London: Routledge & Kegan Paul. 1993. ISBN 0-7102-0150-8. s. 243-248.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 243.

který z nás dělá vědomé bytosti schopné myšlení a určité reflexe (což splňují všechny druhy savců přinejmenším jednoho roku a některé druhy ptáků a ryb). S ohledem na tuto definici nejsou podle Regana mezi lidmi a zvířaty morálně relevantní rozdíly, a tudíž bychom k nim měli přistupovat spravedlivě; zahrnout je do morální komunity jako morální příjemce (s minimálním právem nezakoušet újmu) a respektovat je jako konce sami o sobě a nikoli jako prostředky konců.¹¹⁸ Jelikož zvířata nejsou morálními aktéry, ale pouze morálními příjemci, neodporuje tento etický systém přírodnímu koloběhu, nicméně pokud bychom chtěli ve svůj prospěch jakkoli využít zvíře s inherentní hodnotou my, jakožto morální aktéři, porušovali bychom jejich morální nároky.

Právo porušit inherentní hodnotu bytosti máme pouze v sebeobraně nebo pro účel potrestání zločince.¹¹⁹ Z toho vyplývá, že i pro Regana je vegetariánství jedinou cestou, jak žít eticky správný život. Vegetariánství je sice nutnou, ale není dostačující podmínkou k ctnostnému životu, neboť Reganův systém vylučuje jakékoli využívání zvířat, které by porušovalo jejich inherentní hodnotu.

Pro praktické důsledky svého etického systému představuje Regan ještě dva důležité principy: *miniride princip* a *worse-off princip*.

Miniride princip říká, že „*když musíme volit mezi porušením práv většího počtu nevinných jedinců a porušením práv menšího počtu nevinných jedinců (za předpokladu, že újma všech zúčastněných stran je srovnatelná), musíme zvolit porušení práv menšího počtu*“¹²⁰ To v praxi znamená, že pokud by jeden člověk na světě trpěl velice vzácným ekzémem, na výzkum účinného léku proti tomuto ekzému by se nedala použít žádná alternativní léčba, a vzhledem k ojedinělosti výskytu ekzému a nedostatku jakýchkoli informací o něm, by výzkum musel být prováděn ne na jednom, ale na skupince lidoopů, kteří by při výzkumu jistojistě zakoušeli bolest, náš hypotetický pacient by byl v Reganově etickém systému odsouzen k životu s ekzémem i nadále.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 175-184.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 286-291.

¹²⁰ Tamtéž, s. 305

Worse-off princip se týká případů, kdy újma zúčastněných stran není srovnatelná a říká, že „*když musíme volit mezi porušením práv většího počtu nevinných jedinců a porušením práv menšího počtu nevinných jedinců a pokud je újma způsobená menšímu počtu jedinců horší než újma způsobená většímu počtu jedinců, musíme zvolit porušení práv většího počtu jedinců.*“¹²¹ To by v praxi znamenalo, že budeme-li chtít testovat nový, na trhu velmi žádaný kosmetický přípravek na zvířeti takovým způsobem, že určitě zemře, potom bude test zakázán, neboť újma větší skupiny (všech zákazníků, kterým bude způsobena újma nemoci použít tento přípravek) je ve výsledku menší, než újma menší skupiny (smrt jednoho zvířete). Nic by na tom nezměnilo ani to, že po tomto přípravku touží celý svět a o zvíře by bylo během jeho života dokonale postaráno. To samé platí i v případě s vepřem a skupinkou (ne k smrti) hladovějících lidí.

Znamená to ovšem, že zvířata a lidé jsou stavěni na zcela stejnou úroveň? Uvažujme následující situaci: Na člunu je pět lidí a jeden velký pes, všichni jsou subjekty určitého života a všichni jsou nositeli inherentní hodnoty. Člun je ale schopen dlouhodobě pojmout pouze pět bytostí. Jeden z členů posádky musí nevyhnutelně loď opustit a v důsledku toho, zemřít. Kdo z nich by měl být, podle Reganovy etiky, tou obětí? Pes, neboť zkušenostní welfare lidí, vzhledem k vyšší mentální úrovni, zahrnuje spoustu preferencí, které psi život nezahrnuje. Z hlediska množství welfare na lodi bude nejvýhodnější, pokud člun opustí pes a (bohužel) utone.¹²²

9.3 Shrnutí a myšlenek Petera Singera a Toma Regana

V předchozích dvou kapitolách byly představeny dva nejvýznamnější etické směry, které řeší postavení zvířat v konzumním světě a náš přístup k nim. Tyto směry shodně odmítají přidělovat živočichům morální status pouze na základě jejich příslušnosti k určitému druhu. Určujícím znakem v tomto směru je pro ně

¹²¹ Tamtéž, s. 308

¹²² MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva.* vyd. 1. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9. s. 197.

úroveň vědomí, respektive sentience. V důsledku toho nabádají k (více, či méně rozsáhlé) rekonstrukci současné praxe, ve které se zvířata běžně používají k produkci masa a dalších živočišných produktů, k ověřování nezávadnosti látek ve farmaceutickém průmyslu, jako zdroje surovin v oděvním průmyslu nebo jako prostředky pro pobavení. Přestože hlavní teze obou myslitelů jsou velmi podobné (přestat konzumovat maso a omezit nebo úplně zabránit využívání zvířat pro svoje potřeby), liší se v některých znacích, především pak ve způsobu, kterým k tomuto závěru dospěli.

Peter Singer odmítá mluvit o právech zvířat a je zastáncem preferenčního utilitarismu. Ten požaduje, aby relevantní preference všech zúčastněných stran, byly v etických rozvahách zváženy rovně. Nutnou a dostačující podmínkou pro zahrnutí do morální komunity, tedy pro zvážení preferencí bytosti, je schopnost cítit bolest a slast. Regan na druhé straně přisuzuje všem bytostem, které splňují definici subjektu určitého života, morální práva plynoucí z jejich inherentní hodnoty. Tato hodnota je kategorická a nemůže být převážena jakýmkoli počtem zájmů jiných stran. Porušení může být pouze ve výjimečných případech: sebeobrana, trest a případ, kdy se rozhoduje o smrti dvou subjektů určitého života a velikost zkušenostního welfare jednoho subjektu převáží velikost zkušenostního welfare druhého subjektu.

Pro Singera jsou podstatné zájmy jednotlivých bytostí, nikoli jejich vlastní hodnota a tyto zájmy vždy dává na mísku vah s, nebo proti zájmům ostatních zúčastněných stran s vlastními preferencemi, což připouští například testování neznámých látek na zvířatech za výjimečných podmínek. Regan tento přístup odmítá a tvrdí, že zvířata, kvůli jejich vnitřní hodnotě, kterou musíme respektovat, nemůžeme používat ani v těchto případech. Umírněný Singer tak hledí na to, aby jeho etický systém byl aplikovatelný, kdežto radikální Regan vykresluje ideální stav, který má ovšem k implementaci v praxi poměrně daleko.

Závěr

V práci byly představeny vědecké poznatky v oblasti zvířecího vědomí a argumenty současných biologů a etických filosofů prosazující lepší postavení zvířat. Záměrně jsem vynechal aktivity různých hnutí za lepší postavení zvířat, byť jim na tomto poli patří velké uznání, neboť jejich aktivity se většinou odvíjejí od toho, co už v práci bylo zmíněno a popis jejich aktivit by byl odkloněním od filosofického charakteru práce.

I přes to, že současný antropocentrický svět ne-lidským živočichům není nakloněn, situace se zlepšuje. Jak bylo zmíněno v práci, některé prvky animal welfare se promítly i do legislativy a Evropská unie se netají záměrem prosadit další *animal-friendly* kroky.

Mnohem důležitější, než tento tlak „shora“ je ovšem rozšíření naší etiky tak, aby zahrnovala nejen lidi, ale všechno živé. Etiku antropocentrickou nahradit etikou, pro kterou bude primární hodnotou život.

Společenský nátlak vytvořený touto změnou je v ekonomikou ovládaném světě jedinou možností, jak zajistit zvířatům důstojnější život. Vytvoří-li se masivní poptávka po zmírnění utrpení zvířat a to i za cenu zvýšení ceny živočišných produktů, chovatelé a prodejci živočišných produktů těmto ekonomickým tlakům velmi rádi vyhoví. To samé platí i v případě úplného zákazu využívání zvířat. Poptávku v tomto případě uspokojí zákonodárci a trhu nezbude nic jiného, než se těmto novým pravidlům přizpůsobit.

Použité zdroje

Literatura

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994, 292 s. ISBN 80-7113-111-3.

BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží: biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. vyd. 1. Praha: Triton, 2009, 224 s. ISBN 978-80-7387-322-6.

BIRCH, Charles. *Život se zvířaty: společenství božích tvorů*. vyd. 1. Praha: Kalich, 2007, 100 s. ISBN 978-80-7017-068-7.

KOMÁREK, Stanislav. *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. vyd. 2. Praha: Academia, 2012, 262 s. ISBN 978-80-200-2113-7.

KUHSE, Helga, Udo SCHÜKLENK a Peter SINGER. *Bioethics: an anthology*. Third edition. Malden, MA, USA: John Wiley & Sons, 2016. ISBN 9781118941515.

MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ a Adam DOLEŽAL. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filozofie, etiky, biologie a práva*. vyd. 1. Praha: Academia, 2016. 797 s. ISBN 978-80-200-2601-9.

REGAN, Tom. *The case for animal rights*. London: Routledge & Kegan Paul. 1993. 425 pp. ISBN 0-7102-0150-8.

SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer – zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989, 308 s. ISBN 80-7021-010-9.

SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. vyd. 1. Praha: Práh, 2001, 259 s. ISBN 80-7252-042-3.

SINGER, Peter. *Practical ethics*. Second edition. New York: Cambridge University Press. 1993. 395 pp. ISBN 0-521-43363-0.

WEBSTER, John. *Welfare: životní pohoda zvířat, aneb, Střízlivé kázání o ráji: konstruktivní přístup k problému vlády člověka nad zvířaty*. Praha: Nadace na ochranu zvířat, 1999, 264 s. ISBN 80-238-4086-X.

Elektronické zdroje

Alligators and Crocodiles Use Tools to Hunt, in a First. 2013. *LiveScience* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.livescience.com/41898-alligators-crocodiles-use-tools.html>

Alternativy k pokusům na zvířatech. In: *Netestováno na zvířatech* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.netestovanonazviratech.cz/alternativy-k-pokusum-na-zviratech.htm>

Alternativy k pokusům na zvířatech. In: *Svoboda zvířat* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://pokusynazviratech.cz/alternativy-k-pokusum-na-zviratech.htm>

Bible 21. In *bible.com* [online]. [cit.2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.bible.com/cs>

BRENNAN, Andrew a Yeuk-Sze LO. Environmental Ethics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>

Buddhismus a jídlo. In *BuddhaWeb* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.buddhawebo.cz/buddhismus-a-jidlo/>

ČESKO. Zákon č. 246/1992 Sb., České národní rady na ochranu zvířat proti týrání – znění od 1.11.2017. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. [cit. 22-04-2018]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246/zneni-20171101>

ČESKO. Zákon č. 89/2012. Zákon občanský zákoník (nový). In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. [cit. 22-04-2018]. Dostupné z: [https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=Ob%20z%20obcansk%C3%BD+z%20obcansk%C3%ADk+\(nov%C3%BD\)](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=Ob%20z%20obcansk%C3%BD+z%20obcansk%C3%ADk+(nov%C3%BD))
)

Den, kdy ztroskotal ropný tanker Exxon Valdez (24. březen 1989). 2018. In: *Stream.cz* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/slavedny/10024111-den-kdy-ztroskotal-ropny-tanker-exxon-valdez-24-brezen-1989>

Destrukce pralesů. In *Greenpeace Česká republika* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/Kampan/Ochrana-pralesu/Destrukce-pralesu/>

EUROPEAN PARLIAMENT. Directive 2010/63/EU. On the protection of animals used for specific purposes. In: *EUR-Lex* [online]. [cit. 22-08-2018]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/63/oj>

Food. *Animal Equality* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.animalequality.net/food>

HATFIELD, Gary. René Descartes. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/descartes/>

HUFFMAN, Carl. Pythagoras. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/pythagoras/>

Islamic Method Of Slaughtering. Department of halal certification EU [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://halalcertification.ie/islamic-method-of-slaughtering/>

Nebude máslo ani mléko. Včely vymírají. Denně se cpou řepkou a zase řepkou, říká Mikeš. In *DVTV* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/nebude-maslo-ani-mleko-vcely-vymiraji-denne-se-cpou-repkou-a/r~385db70826a411e89509ac1f6b220ee8/?redirected=1524422233>

Pokusy na zvířatech v ČR v roce 2015. In *Svoboda zvířat* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.svobodazvirat.cz/novinky/pokusy-na-zviratech-v-cr-v-roce-2015.htm>

Porážky hospodářských zvířat – počet poražených zvířat. In *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z

https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=1913&katalog=30840&pvo=ZEM13A&pvo=ZEM13A&evo=v665!_ZEM13A-2017_1&evo=v460!_ZEM13Ajatka_1

Přehled druhů zvířat a jejich spotřeby k pokusným účelům v ČR v roce 2017. In *eAGRI* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z:

http://eagri.cz/public/web/file/1497/EPZ_CZ17.pdf

Stavy drůbeže, produkce konzumních vajec a jatečné drůbeže. In *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z:

https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=2178&katalog=30840&pvo=ZEMDDRUBEZ01&pvo=ZEMDDRUBEZ01&c=v3~8__RP2017

The Cambridge Declaration on Consciousness [online]. 2012. Cambridge [cit. 2018-04-22]. Dostupné z:

<http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>

Zoologger: Cockatoos learn to make and use a tool, 2014. In *New Scientist* [online]. [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <https://www.newscientist.com/article/dn26136-zoologger-cockatoos-learn-to-make-and-use-a-tool/>